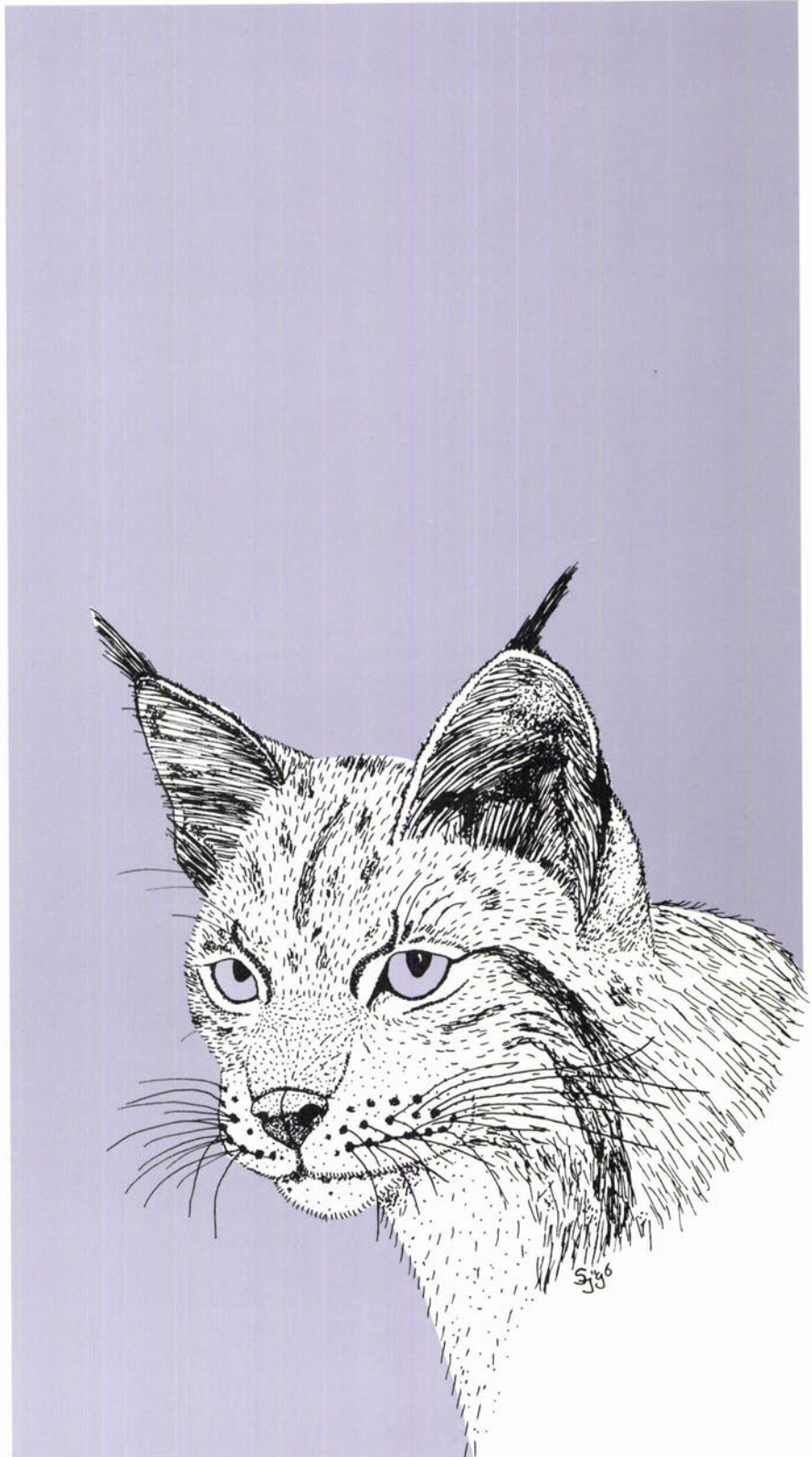

SEPTEMBER 1996 JAARGANG 85

NATUURHISTORISCH

M A A N D B L A D

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

HOOFDREDACTIE: Drs. J. van der Coelen, Drs. B.G. Graatsma

REDACTIE: Mevr. Drs. F.N. Dingemans-Bakels, Drs. D.Th. de Graaf, J.T. Hermans, Dr. H.P.M. Hillegers, Mevr. Lic. M. Lejeune, Drs. T.J.D. Mulder

REDACTIE-ASSISTENT: R.B.G.M. Steverink

REDACTIE-ADRES: Postbus 882, 6200 AW Maastricht

COPYRIGHT: Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie. Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat hij het uitsluitend recht tot uitgeven aan het Natuurhistorisch Maandblad overdraagt; bij afwijzing vallen de rechten terug aan de auteur en wordt hem de kopij teruggezonden

Naast het **Natuurhistorisch Maandblad**, dat aan alle leden gratis wordt toegezonden, verschijnen regelmatig afleveringen van de reeks **Publikaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg**. Ongeregeld verschijnen daarnaast nog de zg. **Uitgaven** (boeken en rapporten). Deze **Publikaties** en **Uitgaven** worden uitgegeven door de **Stichting Natuurpublicaties Limburg**, secretariaat: R. Akkermans, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond, postgiro 6240547 te Melick

BASIS-ONTWERP TYPOGRAFIE: Stefan Graatsma, Maastricht

GRAFISCHE VERZORGING: bvdv, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

DRUK: Swalmer Handelsdrukkerij bv, Swalmen

ISSN 0028-1107

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

VOORZITTER: A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

ALGEMEEN SECRETARIS: H. Schmitz, Vinkenberg 6, 6074 DL Melick

SECRETARIS GEGEVENSLEVERING: R.E.M.B. Gubbels, Langs de Veestraat 15, 6125 RN Obbicht

PENNINGMEESTER: H. van der Weijden, Stellingmolen 14, 6049 GP Roermond.

Telefoon 0475-311283

ADMINISTRATIE: A. Duysters (Bureau) en L.Thissen (ledenadministratie). Adreswijzigingen, opgave nieuwe leden, inlichtingen over studiegroepen, enz. richten aan: Administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AVW Maastricht. Tel.: 043-3213671. Postgiro: 1036366, voor België: 000-1507143-54

BESTELLINGEN van Publikaties, (oude) Maandbladen en andere uitgaven: uitsluitend schriftelijk bij het **Publikatiebureau Natuurhistorisch Genootschap**, Groenstraat 106, 6074 EL Melick of door overmaking van de kosten van het gewenste (inclusief porto) op postgiro 429851 (voor België 000-1616562-57), onder vermelding van het gewenste

LIDMAATSCHAP: f 40,- (Bfr. 725) per jaar; jeugd-leden t/m 17 jaar, student-leden en 65+-leden f 20,- (Bfr. 360); bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. f 120,- (Bfr. 2165)

LOSSE NUMMERS: f 5,-; leden f 4,- (m.u.v. extra dikke en themanummers)

WENKEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden voor het *Natuurhistorisch Maandblad* worden dringend verzocht zich zoveel mogelijk aan onderstaande richtlijnen te houden. De redactie ontvangt indien mogelijk naast een uitdraai op papier in tweevoud ook een **floppy-disk**.

INHOUD: in het *Natuurhistorisch Maandblad* verschijnen in de regel artikelen over de Biologie en/of de Geologie van Limburg waar enigerlei vorm van onderzoek aan ten grondslag heeft gelegen.

SAMENVATTING: alle artikelen worden besloten met een Engelstalige samenvatting ("summary"), voorzien van een Engelse titel; niet-Nederlandstalige artikelen bovendien met een Nederlandstalige.

TEKST: maximaal circa 5000 woorden. Nieuwe alinea's niet inspringen en titel en kopjes boven de hoofdstukken volledig in KAPITALEN en niet onderstrepen. Artikelen bij voorkeur inleveren op **floppy-disk** in WordPerfect-tekstformaat (bij voorkeur zonder aanduidingen voor "vet", "cursief", "onderstreept", "groot", "klein", "superscript" enz.) met geprinte tekst in tweevoud.

INLEIDING: elk artikel begint met een korte inleidende tekst (beknopte introductie).

LATIJSSE NAMEN van planten en dieren worden *gecursiveerd*, in de geprinte tekst aan te geven door er een slangelijs onder te plaatsen. Wetenschappelijke (latijnse) namen van syntaxa (plantengemeenschappen) dienen in de geprinte tekst te worden omcirkeld.

NEDERLANDSE NAMEN van planten en dieren beginnen met een hoofdletter. Naamgeving op uniforme wijze en volgens de meest recente naamlijsten.

FIGUREN: tekeningen, grafieken, kaartjes etc. op groot formaat aanleveren in direct reproduceerbare vorm, d.w.z. bij voorkeur in zwarte inkt; bij eventuele teksten en schaal-aanduidingen in de figuren rekening houden met verkleining. Scherpe (contrastrijke) zwart-wit- en kleuren-foto's op groot formaat (min. 13 x 18 cm) aanleveren. Ook (kleuren)dia's kunnen direct worden verwerkt. Figuren los bijvoegen (dus niet tussen de tekst opnemen); doorlopend nummeren en in de tekst in logische volgorde naar de figuren verwijzen. Figuurnummering in **arabische** cijfers. Figuuronderschriften bij elkaar op een aparte pagina.

TABELLEN: los bijvoegen (dus niet tussen de tekst opnemen); doorlopend nummeren en in de tekst in logische volgorde naar de tabellen verwijzen. Tabelnummering in **romeinse** cijfers. Tabelbovenschriften bij (= boven) de tabellen vermelden. Tabellen in WordPerfect uitsluitend met "tabs" aanmaken (dus niet met spaties of de tabelfunctie van WP).

NOTEN: één doorlopende nummering aanhouden en als gewone cijfers in de tekst opnemen (dus niet in superscript) en in de kopij omcirkelen. De bijbehorende noot-teksten gezamenlijk aan het einde van het artikel als gewone WordPerfect-tekst opnemen (dus niet m.b.v. de voetnoot-optie van WP).

LITERATUURVERWIJZINGEN in de tekst: alleen auteur en jaartal noemen. Bij twee auteurs beiden vermelden verbonden door "&", bij meer dan twee auteurs alleen de eerste gevolgd door "et al." *cursief*.

LITERATUURLIJST: bij elk artikel behoort een lijst van **geciteerde** literatuur. Ook hierin de latijnse namen van planten en dieren cursiveren en de latijnse namen van syntaxa omcirkelen. Geen witregels tussen de verschillende literatuurreferenties en niet inspringen. Een literatuurreferentie wordt telkens begonnen met auteur(s), jaartal en titel van het geschrift.

OVERDRUKKEN: 25 overdrukken worden gratis ter beschikking gesteld. Meer exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

VERANTWOORDELIJKHEID: voor de inhoud van getekende bijdragen zijn de auteurs verantwoordelijk.

BIJ DE VOORPLAAT

Sinds 1990 werden sporen van de Lynx met grote regelmaat vastgesteld in Zuid- en Mid-den-Limburg.

Het feit dat de Lynx er op eigen kracht in slaagde zichzelf te herintroduceren, mag zeker opwindend worden genoemd. De soort werd eeuwenlang vervolgd en werd teruggedrongen tot de aaneengesloten (half-)natuurlijke bosgebieden in Europa.

De in het artikel op blz. 171-176 gepresenteerde waarnemingen zijn uitsluitend "toevalstreffers", vastgesteld tijdens de gerichte inventarisaties van onder andere Dassen, Hamsters en Eikel- en Hazelmuisen. Er werd bewust geen gerichte inventarisatie in gang gezet omdat deze, naar verwachting, te zeer verstorend zou werken op de zich ontwikkelende populatie. (tekening: Steven Jansen).

INHOUD

DE WAARNEMING, HET
FUNDAMENT VAN ONS
GENOOTSCHAP 161

VERENIGINGSNIEUWS 161

G. Kurstjens

ADVENTIEVEN, INBURGERENDE
SOORTEN EN BIJZONDERE
VONDSTEN VAN PLANTEN IN
HET ZUIDELIJK MAASDAL IN
1995 163

W. Jansen

GEZOCHT: VINDPLAATSEN IN
1996 VAN TWEE KRUISSKRUIDEN
IN LIMBURG
WAARNEMINGEN GEVRAAGD
VAN MOERASDIJVE EN
BEZEMKRUISSKRUID 168

L. Backbier & E. Gubbels

WAARNEMINGEN VAN DE
LYNX IN LIMBURG 171

KORTE MEDEDELINGEN 177

BOEKBESPREKINGEN 179

RECENT VERSCHENEN 180

DE WAARNEMING, HET FUNDAMENT VAN ONS GENOOTSCHAP

Genootschappers staan erom bekend dat ze vaak het veld in trekken, dat ze kennis van zaken hebben en dat ze veel waarnemen. Nu kun je louter voor je plezier het veld ingaan. Dat wil zeggen genieten van de natuur en na verloop van tijd weer vergeten wat je gezien hebt. Anderen daarentegen schrijven hun waarnemingen op in een notitieboekje. In zo'n boekje kun je terugbladeren en nog eens nagenieten van wat je destijds hebt gezien. Blijft het daarbij dan is er officieel niets waargenomen. De enige die het weet dat ben jij.

Waarde krijgt een waarneming pas als ook anderen in staat zijn kennis te nemen van een waarneming. Het kan zijn dat de waarneming verteld wordt aan een ander, die misschien zelf ook gaat kijken. Als het daarbij blijft, is de waarneming nog altijd niet bruikbaar voor andere doelen. Waarnemingen worden pas waardevol als ze toegankelijk zijn voor derden, bijvoorbeeld voor mensen die een artikel over een soort schrijven. De waarneming wordt in een breder kader geplaatst en draagt bij tot onze kennis over die soort. Het zegt bijvoorbeeld iets over het biotoop waarin een soort leeft, over de tijd waarop ze gezien is of over het areaal waarin de soort voorkomt. Juist het bewerken van verzamelde waarnemingen vergroot onze kennis van de veldbiologie.

De waarnemingen van de leden vormen de kracht van het Genootschap. Allereerst publiceren onze leden artikelen op basis van verrichte waarnemingen in het Maandblad. Over hoe meer waarnemingen een auteur kan beschikken des te beter zijn artikelen kan worden. Inmiddels is het Genootschap vermaard om de kennis die bij haar leden aanwezig is. De waarnemingen hebben wetenschappelijke waarde. Ook de uwe, mits doorgegeven.

Waarnemingen dienen niet alleen Genootschappers, ook anderen kunnen van de waarnemingen gebruik maken. Met sommige organisaties heeft het Genootschap een uitwisselingsovereenkomst afgesloten. Bijvoorbeeld met het IKL, dat onze gegevens gebruikt bij haar beheerswerkzaamheden. Een ander voorbeeld is de Vlinderstichting waarmee wij gezamenlijk aan de Vlinderatlas van Limburg werken. Daarnaast zijn er instanties aan wie het Genootschap gegevens verkoopt, bijvoorbeeld overheidsorganen of ingenieursbureaus. Zij gebruiken onze gegevens voor beleidsdocumenten of milieueffect rapportages. Met de opbrengst van de verkoop worden (via SNL) publicaties van onze leden bekostigd. Zaken als de uitgave van verspreidingsatlassen of extra 's in het Maandblad worden uit deze opbrengsten bekostigd.

Waarnemingen hebben voor het Genootschap een dubbele waarde: enerzijds vormen ze de wetenschappelijke basis van onze kennis en anderzijds hebben ze een belangrijke financiële waarde. U begrijpt het waarschijnlijk al, waartoe ik wil oproepen: Schrijf uw waarnemingen op en lever ze aan op het bureau van onze vereniging, zodat ze in het Genootschapscomputerbestand opgenomen kunnen worden.

Bedenk: 'niet doorgegeven waarnemingen' zijn 'onbestaande waarnemingen'.

Reinier Akkermans

vice-voorzitter Natuurhistorisch Genootschap

PS: Uw waarnemingen kunt u opsturen naar: Natuurhistorisch Genootschap, Postbus 882, 6200 AW Maastricht. Hier kunt u ook waarnemingsformulieren aanvragen.

VERENIGINGSNIEUWS

HET GENOOTSCHAP OP WEG NAAR 2000 (22)

Taakverdeling binnen het bestuur

Op 29 februari j.l. heeft het bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap een onderlinge taakverdeling vastgesteld. De redenen hiervoor waren drieledig. Op de eerste plaats werden er teveel taken toegedacht aan het Dagelijks Bestuur zodat er teveel zaken niet snel en efficiënt genoeg konden worden afgedaan. Het is duidelijk dat de roep naar één of meerdere vaste medewerkers zich wederom laat horen. Aan dit probleem is in deze reeks bestuursverslagen reeds vaker aandacht besteed. Door geldgebrek is dit knelpunt echter niet op korte termijn oplosbaar. Op de tweede plaats is het van belang dat ook AB-leden sterk betrokken blijven bij de vereniging. In het

voorstel krijgen zij dan ook meer verantwoordelijkheden. Op de derde plaats tenslotte is het goed dat de leden van de vereniging binnen het bestuur een aanspreekpunt hebben. Vandaar dat getracht is de bestuurstaken en -aandachtvelden zo breed mogelijk over de AB-leden te verdelen. De taakverdelingsafpraak wordt hieronder weergegeven.

TAAKVERDELING BESTUUR 1996

C. Adams-Kaasta

Lid SNL, penningmeester

Kring Heerlen

Vlinderstudiegroep

Lief en leed

R. Akkermans

Lid DB, vice-voorzitter

lid SNL, secretaris

Coördinatie betaalde projecten

Vissenwerkgroep

Vlinderstudiegroep (binnen DB)

Externe contacten met Limburgse

verenigingen

Dataverwerking

Project Vlinderatlas

L. Hensels

Studiegroep bloemen en bijen

Milieufederatie

H. Gilissen

Vogelstudiegroep

Educatieve projecten

E. Gubbels

Zoogdierenwerkgroep

Verslaglegging Periodiek overleg met studiegroepen

Project Hamster

Project Zoogdierinventarisatie langs beken

A. Heynen

Kring Maastricht
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven
Educatieve projecten

J. Hermans

Mossenstudiegroep
Spinnenwerkgroep
Redactie
Coördinatie betaalde projecten
Project Beegderheide

A. Lenders

Lid DB, voorzitter
Lid SNL, voorzitter
Publicatiebureau
Coördinatie Periodiek Overleg met redactie, kringen en studiegroepen
Externe contacten met PGO's
Gegevensverkoop
Contacten met pers en andere media (PR)
Keverstudiegroep
Platform Lilbosch
Project Adder
Project Hamster (binnen DB)
Project Indexering Maandblad
Project Heidsche Peel (binnen DB)
Project Zoogdierinventarisatie langs beken (binnen DB)

G. van der Mast

Paddestoelenstudiegroep
Coördinatie betaalde projecten

H. Schmitz

Lid DB, secretaris
Externe contacten Limburgse verenigingen
Coördinatie Periodiek Overleg met redactie, kringen en studiegroepen

Archief

Beleidsbeïnvloeding

J. Teeuwen

Herpetologische Studiegroep
Kring Venray
Verslaglegging Periodiek Overleg met kringen
Project Heidsche Peel

P. Thomas

Lid DB, vice-secretaris
Plantenstudiegroep
Werkgroep behoud Schinveldse bossen en Brunsummerheide
Coördinatie betaalde projecten
Dataverwerking
Project Atlas bedreigde planten
Project Beegderheide (binnen DB)
Project Inventarisaties Limburgs Landschap (binnen DB)
Project Faunaplan WCL Midden-Limburg (binnen DB)
Project Groote Heide (binnen DB)
Project Monitoring Maastricht

H. van der Weyden

Lid DB, penningmeester
Adviseur SNL
Externe contacten met landelijke verenigingen
Ledenadministratie
Bureau Maastricht
Natuurhistorisch Museum Maastricht
Publicatiebureau
Project Jeneverbes

Vacature

Kring Venlo
Project Groote Heide

W. Jansen

Kring Roermond
Sprinkhanenstudiegroep
Werkgroep Meinweg
Platform Lilbosch
Contacten WCL
Project Faunaplan WCL Midden-Limburg
Project Kruiskruiden KNNV

L. Allemeersch

Adviseur
Contacten LIKONA

B. Graatsma

Ambtelijk secretaris
Redactie
Bureau Maastricht
Natuurhistorisch Museum Maastricht
Dataverwerking
Verslaglegging Periodiek Overleg met redactie
Project Hoge Fronten
Project Historische Referentie

Het bestuur hoopt dat deze afspraak zijn waarde zal bewijzen en dat de betrokkenheid van leden hiermee verder zal toenemen. Al met al weer een stapje naar een nog sterker Genootschap, een nieuw opstapje naar 2000, zodat we volgende eeuw met nog meer vrouwen tegemoet kunnen zien.

A. Lenders, voorzitter

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING OP 23 NOVEMBER 1995

Algemeen

De vergadering was gekoppeld aan een bijeenkomst van de Kring Venray en vond plaats in het gemeenschapshuis van Oostrum in de gemeente Venray. Er waren circa twintig leden aanwezig. Aansluitend de vergadering verzorgde R. Akkermans een lezing over het werk van de Vissenstudiegroep. Er was slechts één agendapunt.

Contributieverhoging

Met algemene stemmen wordt het voorstel aangenomen om met ingang van het jaar 1995 de contributie voor het lidmaatschap van de vereniging te verhogen. De tarieven worden als volgt vastgesteld: voor gewone leden 40 gulden per jaar en voor instellingen 120 gulden per jaar. De contributie voor jeugdleden en 65-plusleden blijft ongewijzigd 20 gulden per jaar.

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING OP 26 MAART 1996

Algemeen

De vergadering vond plaats in café-zaal De Ster te Maasniel in de gemeente Roermond. Er waren circa twintig leden aanwezig. Aansluitend de vergadering vond een presentatie plaats van de resultaten van inventarisatiewerk dat plaats vond in 1995 op terreinen van de stichting Het Limburgs Landschap. Medewerkers van deze organisatie waren aanwezig en er werden ideeën uitgewisseld over het beheer van de terreinen.

Verslagen van de vorige vergaderingen

De publicatie in het Maandblad van de verslagen van de ledenvergaderingen van 27 maart 1995 en 23 november 1995 is per vergissing achterwege gebleven. Na een toelichting van de voorzitter wordt besloten om de verslagen op voorhand vast te stellen, onder voorbehoud van eventuele opmerkingen. De verslagen worden zo spoedig mogelijk gepubliceerd, samen met het verslag van de huidige vergadering. Opmerkingen kunnen schriftelijk of telefonisch doorgegeven worden aan de secretaris. Zo nodig worden de verslagen opnieuw geagendeerd voor de volgende ledenvergadering.

Jaarverslag en jaarrekening over 1995

Het jaarverslag en de jaarekening over 1995 worden ongewijzigd vastgesteld.

Begroting voor 1996

De begroting voor 1996 wordt vastgesteld.

Verkiezing bestuursleden

Met algemene stemmen wordt W. Jansen benoemd tot lid van het algemeen bestuur. Er zijn geen andere kandidaatstellingen geweest. De aftredende bestuursleden C. Adams-Kaastera en P. Thomas worden met algemene stemmen herkozen voor een nieuwe periode.

Rondvraag

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

ADVENTIEVEN, INBURGERENDE SOORTEN EN BIJZONDERE VONDSTEN VAN PLANTEN IN HET ZUIDELIJK MAASDAL IN 1995

Gijs Kurstjens, Stichting Ark, Le Bron de Vexelastraat 27, 6042 AN Roermond

Na het tweede extreme hoogwater van januari 1995 waren de verwachtingen hooggespannen voor wat betreft de adventieven langs de Maas. Vooral in de nazomer kunnen dergelijke, vaak eenjarige planten uit warme, zuidelijke oorden op vers afgezette zand- en grindbanken langs rivieren worden aangetroffen. Er is sprake van inburgering indien een bepaalde soort zich verschillende jaren achtereenvolgend op dezelfde plek handhaaft (een voorbeeld hiervan is de Maasraket).

In dit jaaroverzicht van 1995 wordt een zo compleet mogelijke lijst met adventieven, sierplanten en inburgerende soorten gepresenteerd. Hierbij zijn gegevens van 14 Vlaamse en Nederlandse lokaties in de zuidelijke Maasvallei tussen Eijsden en Roermond verwerkt. Door elk jaar goed bij te houden welke soorten adventieven e.d. langs de Maas voorkomen, kan een beeld worden verkregen van de groep soorten die behoren tot het gebruikelijke "assortiment", d.w.z. vrijwel jaarlijks terugkerend. Tevens kan hiermee eventuele vestiging en inburgering langs de Maas goed worden gevolgd. De opmars van de Oeverstekelnoot is daarvan een mooi voorbeeld (zie verderop). Jaarlijks blijken er grote verschillen te zijn in de mate van voorkomen van bepaalde soorten (zie o.a. Grote engelwortel). Tenslotte zijn er ook soorten die slechts incidenteel voorkomen en zich soms jarenlang niet meer laten zien (zie b.v. Kleine kattestaart).

In het tweede deel van dit artikel wordt beknopt aandacht besteed aan enkele bijzondere losse vondsten in het zuidelijk Maasdal. Vaak gaat het hier om zeldzame én indicatieve soorten die van slechts enkele lokaties in het onderzoeksgebied bekend zijn.

ADVENTIEVEN

Tabel I toont een overzicht van adventieven, sierplanten en inburgerende soorten die zijn gevonden in 1995. Al met al is 1995 een interessant jaar geweest voor adventieven en dergelijke. Dit is vooral te danken aan de forse overstromingen, de grote hoeveelheid vers gesedimenteerde grind- en zandbanken en de uitzonderlijk warme zomer. Het sub-

tropische weer in de maanden juli en augustus was ten voordele van droogteminnende soorten. Een aantal bijzondere soorten uit de tabel verdient een korte toelichting.

De **Liggende ganzevoet** (*Chenopodium pumilio*) is in Nederland in opmars in het Rijnland en wordt sporadisch langs de Grensmaas aangetroffen. Dit adventief uit Australië is in september 1994 gevonden bij Elba, Grevenbicht (CORTENRAAD, 1995). Aan Vlaamse zij-

de werd in 1995 de eerste vondst genoteerd. VAN OOSTSTROOM & MENNEMA (1968, 1972) geven deze soort op voor Itteren (1964) en Elba (1966). Nog niet aangetroffen is het nauwverwante Druifkruid (*Chenopodium botrys*) uit Zuid-Europa, dat vaak op soortgelijke plekken groeit.

Bij Koeweide (Grevenbicht), Roosteren en Dilkensweerd is de zeldzame **Peperkers** (*Lepidium latifolium*) aangetroffen. Het gaat om een opvallend hoge kruidker. In 1994 was deze soort ook al op twee nieuwe plaatsen langs de Maas gevonden op grindige oevers of basalten oeverbeschoeiingen (CORTENRAAD, 1995). In Nederland staat deze plant te boek als enigszins zoutminnend en vormt de oostkust van het IJsselmeer het zwaartepunt van de verspreiding. In Zuid-oost-Europa groeit de soort langs oevers van rivieren.

Spectaculair was de vondst van één bloeiende **Kleine kattestaart** (*Lythrum hyssopifolia*) op een slibrijke afzetting in Dilkensweerd tussen ondermeer Knopige duizendknoop en Reukeloze kamille. Deze kosmopoliet wordt in West-Europa sporadisch aangetroffen langs rivieren. Deze onopvallende soort werd slechts eenmaal eerder aangetroffen langs de Maas: op Elba in 1966 (VAN OOSTSTROOM & MENNEMA, 1972).

Op Hochter Bampd bloeide al vroeg in de zomer een exemplaar van de mediterrane **Witte reseda** (*Reseda alba*). Zowel in Belgisch als Nederlands Limburg vormt deze vondst een primeur voor de zuidelijke Maasvallei. Eenzelfde verhaal gaat op voor de **Glansbesnachtschade** (*Solanum physalifolium*) uit Zuid-Amerika, waarvan in 1995 de eerste exemplaren in het zuidelijk Maasdal groeiden (Meers, Ohé en Laak).

In tegenstelling tot 1993 en 1994 was de **Grote engelwortel** (*Angelica archangelica*) in 1995 goed vertegenwoordigd op minstens acht lokaties, vooral langs gestuwde delen van de Maas. Dit is eenvoudig te verklaren doordat de plant pas in het tweede of zelfs in het

derde of vierde jaar tot bloei en zaadzetting komt. Het plotselinge opvallende voorkomen langs de Maas is terug te voeren op zaden die zijn meegekomen tijdens de forse overstromingen in januari en december 1993. Deze oorspronkelijk uit Noord-Europa afkomstige schermbloemige is al eerder op verschillende plaatsen in het Maasdal aangetroffen.

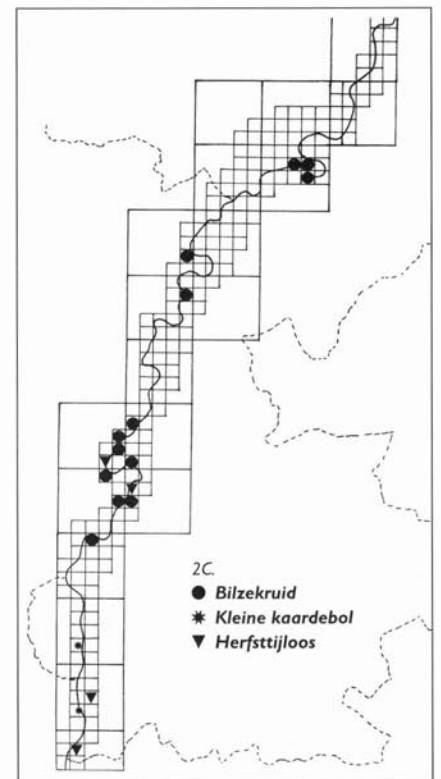
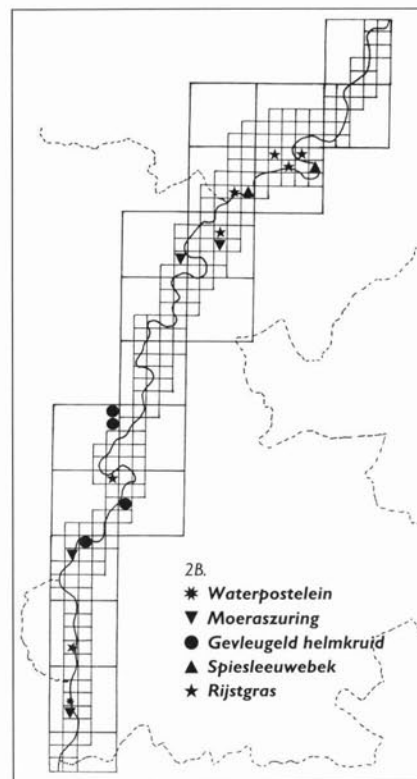
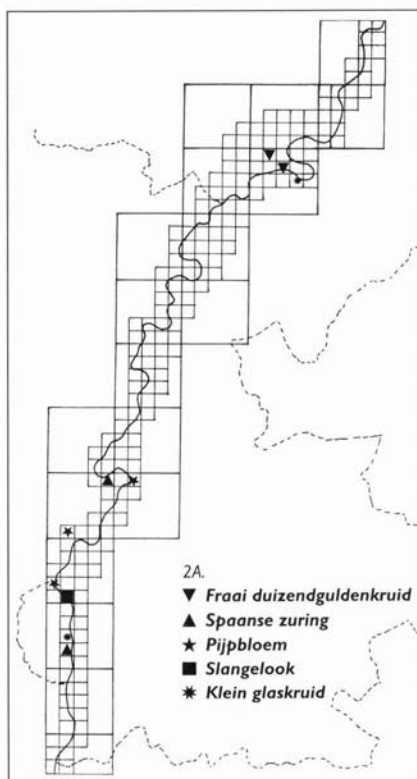
Leuk waren de twee vondsten van het sierlijke **Mottekruid** (*Verbascum blattaria*). Bij Elsloo werd één exemplaar op een vers afgekalfde oever aangetroffen samen met Bilzekruid. Op het stuweiland nabij Linne groeiden circa tien planten op een zandige erosieplek. Langs de Belgische Maas zijn eerdere vondsten van deze toorts gedaan in 1978 te Neerharen (BERTEN, 1993) en nabij Petit Gravier in 1992 (SHEPHERD *et al.*, 1993). Aan Nederlandse zijde is de plant in 1993 op het zandige industrieterrein van de Clauscentrale in Maasbracht gevonden. De natuurlijke standplaats van Mottekruid langs rivieren bestaat uit zandige, door riviererosie of begrazing (speciaal door Konijnen) verstoorte grond. Dit verklaart waarom de soort vrijwel nooit op dezelfde plaats wordt teruggevonden.

Op Dilkensweerd bloeide een **Bleekgele droogbloem** (*Gnaphalium luteo-album*) op een fijnzandige afzetting. Deze soort is o.a. kenmerkend voor droogvallende poelen op

FIGUUR 1.
In 1995 breidde de Oeverstekelnoot haar verspreiding langs de Maas stroomafwaarts uit (foto: G. Kurstjens).

FIGUUR 2.
Vondsten van 13 bijzondere soorten in het zuidelijk Maasdal in 1995.

TABEL 1. Overzicht van waargenomen adventieven, sierplanten en inburgerende soorten in het zuidelijk Maasdal in 1995. Lokaties: 1: La Frayère du Petit Gravier (Visé), 2: Eijsder Beemden (Eijsden), 3: Kleine Weerd (Maastricht), 4: Hochter Bampd incl. Herbricht (Lanaken), 5: Borgharen/Itteren (Maastricht), 6: grindbanken tussen Uikhoven en Kotem (Maasmechelen), 7: Meers (Stein), 8: Meeswijk/Berg aan de Maas (Maasmechelen/Born), 9: Maaseik/Roosteren (Susteren), 10: Dilkensweerd (Ohé en Laak), 11: Koningssteen/Kollegreend (Thorn/Kessenich), 12: Molengreend (Maasbracht), 13: Osen (Roermond), 14: Isabelgreend (Roermond). Nederlandse Rode lijst-soorten zijn vetgedrukt.

Familiesoorten	Gebieden	Familiesoorten	Gebieden
<i>Polygonaceae</i>		<i>Violaceae</i>	
Wilgzuring (<i>Rumex trianguivalvis</i>)	6	Tuinviooltje (<i>Viola tricolor</i> cv. Hortensis)	4
<i>Chenopodiaceae</i>		<i>Cucurbitaceae</i>	
Liggende ganzevoet (<i>Chenopodium pumilio</i>)	6	Komkommer (<i>Cucumis sativus</i>)	10
Zeegroene ganzevoet (<i>Chenopodium glaucum</i>)	4	Sierpompoen (<i>Cucurbita pepo</i>)	5, 10
<i>Amaranthaceae</i>		<i>Lythraceae</i>	
Groene amarant (<i>Amaranthus hybridus</i>)	2, 3, 4	Kleine kattestaart (<i>Lythrum hyssopifolia</i>)	10
Wijdvertakte amarant (<i>Amaranthus cruentus</i>)	6	<i>Apiaceae</i>	
<i>Phytolaccaceae</i>		Vlakbladige kruisdistel (<i>Eryngium planum</i>)	10, 14
Westerse karmozijnbes (<i>Phytolacca americana</i>)	6	Venkel (<i>Foeniculum vulgare</i>)	13
<i>Ranunculaceae</i>		<i>Polemoniaceae</i>	
Akelei cultivar (<i>Aquilegia vulgaris</i>)	12	Jakobsadder (<i>Polemonium caeruleum</i>)	12
<i>Papaveraceae</i>		<i>Convolvulaceae</i>	
Slaapbol (<i>Papaver somniferum</i>)	8, 13	<i>Ipomoea lacunosa</i>	4
Slaapmutsje (<i>Eschscholzia californica</i>)	7	Veldwarkruid (figuur 3) (<i>Cuscuta campestris</i>)	4, 7, 10
Gele helmblom (<i>Pseudofumaria lutea</i>)	1	<i>Solanaceae</i>	
<i>Brassicaceae</i>		Tuinpetunia (<i>Petunia x hybrida</i>)	7, 13
Damastbloem (<i>Hesperis matronalis</i>)	1, 3, 4, 7, 8	Glansbesnachtschade (<i>Solanum physalifolium</i>)	7, 10, 11
Tuinjudaspenning (<i>Lunaria annua</i>)	4	Zegekruid (<i>Nicandra physalodes</i>)	6
Grijskruid (<i>Berteroa incana</i>)	4	Echte lampionplant (<i>Physalis alkekengi</i>)	2
Schermscheefbloem (<i>Iberis umbellata</i>)	13	Goudbes (<i>Physalis peruviana</i>)	1, 7, 9, 10, 13
Peperkers (<i>Lepidium latifolium</i>)	9, 10	Boerentabak (<i>Nicotiana rustica</i>)	5, 6
Vergeten kruidkers (<i>Lepidium neglecta</i>)	6, 7	<i>Scrophulariaceae</i>	
Grove varkenskers (<i>Coronopus squamatus</i>)	13	Gele maskerbloem (<i>Mimulus guttatus</i>)	13
Kleine varkenskers (<i>Coronopus didymus</i>)	4, 7, 10	Mottekruid (<i>Verbascum blattaria</i>)	6, 13
Bolletjesraket (<i>Rapistrum rugosum</i>)	2	Grote leeuwebek (<i>Antirrhinum majus</i>)	7, 13
<i>Resedaceae</i>		<i>Plantaginaceae</i>	
Witte reseda (<i>Reseda alba</i>)	4	Zandweegbree (<i>Plantago arenaria</i>)	4, 7, 9, 10
<i>Fabaceae</i>		Hertshoornweegbree (<i>Plantago coronopus</i>)	11
Keker (<i>Cicer arietinum</i>)	6	<i>Asteraceae</i>	
Erwt (<i>Pisum sativum</i>)	10	Herfstaster (<i>Aster x versicolor</i>)	3, 13
Kleine honingklaver (<i>Melilotus indica</i>)	7	Bleekgele droogbloem (<i>Gnaphalium luteo-album</i>)	10
Gevlekte rupsklaver (<i>Medicago arabica</i>)	1, 10	Gingellikruid (figuur 4) (<i>Guizotia abyssinica</i>)	5, 7, 10
Kleine rupsklaver (<i>Medicago minima</i>)	7, 9	Alemambrosia (<i>Ambrosia artemisiifolia</i>)	9
Ruige rupsklaver (<i>Medicago nigra</i>)	4, 6, 7, 10	Moederkruid (<i>Tanacetum parthenium</i>)	7, 13
<i>Geraniaceae</i>		Absintalsem (<i>Artemisia absinthium</i>)	6
Ronde ooievaarsbek (<i>Geranium rotundifolium</i>)	5, 10	<i>Poaceae</i>	
<i>Linaceae</i>		Kanariezaad (<i>Phalaris canariensis</i>)	5
Vlas (<i>Linum usitatissimum</i>)	4	Pluimgierst (<i>Panicum miliaceum</i>)	7
<i>Euphorbiaceae</i>		Draadgierst (<i>Panicum capillare</i>)	14
Kruisbladige wolfsmelk (<i>Euphorbia lathyris</i>)	4	<i>Echinochloa utilis</i>	6
<i>Vitaceae</i>		Harig vingergras (<i>Digitaria sanguinalis</i>)	7
Valse wingerd (<i>Parthenocissus inserta</i>)	4, 5, 6	Kransnaalbaar (<i>Setaria verticillata</i>)	5, 6, 7, 9, 10
Wijnstok (<i>Vitis vinifera</i>)	7, 10	Niet opgenomen zijn veel voorkomende land- en tuinbouwgewassen zoals Aardappel, Tomaat en Zonnebloem. Tevens zijn zeer frequent optredende soorten niet vermeld in de tabel. Hiertoe behoren Papegaaiëkruid, Japanse duizendknoop, Grote engelwortel, Reuzenbereklaauw, Vlinderstruik, Smalle aster, Aardpeer, Oeverstekel-noot, Groene naalbaar en Hanepoot.	
<i>Malvaceae</i>			
Fluweelblad (<i>Abutilon theophrasti</i>)	11		

de zandgronden. Ze is zeer zeldzaam in het rivierengebied. Droogvallende oevers van poelen en neven-

geulen vormen langs de Allier de groeiplaats van **Draadgierst** (*Panicum capillare*). De eerste vondst in het Maasdal werd gedaan

langs de Oolerplas op Isabelgreend. Overigens wordt dit gras steeds vaker in maisakkers aangetroffen.

FIGUUR 3. Allerlei ruigtekruiden zoals Bijvoet vormen een gewilde prooi voor het tengere Veldwarkruid (foto: G. Kurstjens).

FIGUUR 4. Gingellikruid is waarschijnlijk via weggegooid vogelvoer in het Maasdalen terecht gekomen (foto: G. Kurstjens).

Een van de meest opvallende soorten van 1995 betreft de **Oeverstekelnoot** (*Xanthium orientale*) (figuur 1). Op vrijwel elke zandafzetting en in mindere mate op grindbanken in de Grensmaasvallei is deze kosmopoliet te vinden. In 1994 lag de noordgrens in het Maasplassengebied ten noorden van Ohé en Laak. In 1995 zijn nieuwe gebieden stroomafwaarts gekoloniseerd: Kollegreend, landtong De Engel achter Koningssteen, Osen en Isabellegreend. Voorlopig vormt Hertent bij Roermond de meest noordelijke vindplaats langs de Limburgse Maas. Het gaat hierbij echter nog maar om enkele exemplaren. Water vormt een belangrijk transportmedium van de zaden. In begraasde terreinen zorgen runderen en paarden voor verdere verspreiding doordat de karakteristieke zaden aan hun ruwe vacht blijven klitten. Met name in de Dilkensweerd bij Ohé en Laak is de soort mede hierdoor de laatste jaren explosief toegenomen.

BIJZONDERE VONDSTEN

In figuur 2 staan drie verspreidingskaartjes van 13 bijzondere plantesoorten die in 1995 in het zuidelijk Maasdalen zijn gevonden. In het kort zullen deze soorten de revue passeren.

Klein glaskruid (*Parietaria judaica*) staat in Nederland vooral te boek als muurplant in het rivierengebied; in Limburg is de soort bekend van Maastricht. Op een laagdynamische grindbank bij Osen (Roermond) is in de nazomer één exemplaar gevonden. Hier zien we de soort in een meer natuurlijk habitat. Vergelijk de melding van CORTENRAAD (1995) uit 1994 op een grindige plek in een weiland bij Geulle aan de Maas; hier speelt een duidelijk overstromingseffect. Langs de rivier de Waal wordt deze soort de laatste jaren regelmatig op kribben aangetroffen (BEKHUIS *et al.*, 1995).

Van de zeldzame **Pijpbloem** (*Aristolochia cle-*

matitis) werden twee nieuwe groeiplaatsen opgespoord naast de bekende op de Maasdijk bij Smeermaas. Langs de kanaaldijk bij Neerharen, net ten noorden van het natuurgebied Hochter Bampd en in de oeverruigte bij de Maasbrug van Elsloo/Kotem, juist noordwaarts van het hellingbos Scharberg, werden flinke populaties aangetroffen. Beide lokaties inrunderen tijdens extreem hoge waterstanden van de Maas. Deze artsenijsplant plant zich voornamelijk vegetatief voort en de nieuwe vondsten zijn dan ook naar alle waarschijnlijkheid terug te voeren op verspreiding van plantdelen via water. In de zandige noordelijke Maasvallei tussen Arcen en Gennep is deze soort plaatselijk ingeburgerd (MENNEMA *et al.*, 1985).

Waar vorig jaar nog gemeld is dat de **Moeraszuring** (*Rumex palustris*) vrijwel ontbrak (KURSTJENS & SCHEPERS, 1995), is deze pionierplant van slibrijke substraten in 1995 op maar liefst vier lokaties gevonden. Deze zu-

ring is een- of tweejarig en het opvallende voorkomen is wellicht nog terug te voeren op de overstroming van december 1993 (vergelijk Grote engelwortel).

Opvallend was ook het optreden van **Gevelegeld helmkruid** (*Scrophularia umbrosa*). In 1994 was de soort onder meer op Dikensweerd gedetermineerd. Langs de zuidelijke Grensmaas zijn in 1995 minstens vier nieuwe groeiplaatsen ontdekt. Veel algemener voorkomend langs de Maas is het nauw verwante Geoord helmkruid (*S. auriculata*). Net als in 1994 zijn weer flink wat nieuwe lokaties met **Bilzekruid** (*Hyoscyamus niger*) gevonden, speciaal langs vers afgekalfde zandoevers. Deze giftige plant uit de familie der nachtschaden blijkt enorm te hebben geprofiteerd van de hernieuwde rivierdynamiek. In het algemeen gaat het om slechts enkele exemplaren per lokatie.

Spectaculair is de vondst van **Slangelook** (*Allium scorodoprasum*) op een basaltdijk bij Borgharen. Dit is voor zover bekend de enige groeiplek van de soort in het Nederlandse Maasdal (MENNEMA *et al.*, 1985). Ook langs de Ardense Maas is Slangelook zeer zeldzaam. Volgens VAN ROMPAEY & DELVOSALLE (1979) komen alleen tussen Dinant en Namen enkele populaties voor. Slangelook is een soort die zowel in ruige grasvegetaties met een wat ruderaal karakter voorkomt als in jong hardhoutoobos. WEEDA (1991) beschrijft dit bolgewas als enigszins kenmerkend voor het Abelen-lepenbos op de hogere oeverwallen langs grote rivieren. Met deze wetenschap is Slangelook in de toekomst wellicht op meer plaatsen langs de Grensmaas te verwachten, zoals aan de voet van het hellingbos bij de Scharberg (Elsloo). De groeiplaats op de Borgharense Maasoever kent weinig struweelgroei. Toch ontstaat hier door een weelderige lianengroei met Bosrank, Hop en Valse wingerd een soort pionierbosklimaat. Hierdoor kan Slangelook met name als jonge scheut voldoende beschutting tegen te felle zon krijgen en zich handhaven.

Een buitenbeentje onder de stroomdalflora vormt de **Herfsttijloos** (*Colchicum autumnale*). Deze lelie-achtige bloeit reeds in de herfst om vervolgens pas in het voorjaar weer zijn assimilatieperiode te doorlopen. Van oudsher is deze soort karakteristiek voor vochtige graslanden en open oobossen van het Zuid-Limburgse stroomgebied van de Geul en de Maas (MENNEMA *et al.*, 1985).

Thans is het een zeer zeldzame soort langs de Grensmaas. Aan de Nederlandse zijde vormt de populatie in graslanden aan de onderrand van het Bunderbos wellicht een van de bekendste. Hoewel afgesneden van de Grensmaas door het Julianakanaal, behoort het gebied ecologisch nog steeds tot het rivierdal. Tijdens de beide extreme overstromingen stonden delen van de graslanden blank. Vermeldenswaard zijn de vondsten van enkele exemplaren in de Eijsder Beemden in 1995. Waarschijnlijk is de soort hier niet teruggekeerd via door het rivierwater afgezette bollen, maar hebben nog aanwezige planten de kans gekregen om tot bloei en zaadzetting te komen onder invloed van het natuurlijke begrazingsbeheer. Ten zuiden van Eijsden in de Walegreend bevinden zich nog enkele restpopulaties (pers. meded. Rian Wolfs).

Aan Vlaamse zijde van de Grensmaas worden nog vier groeiplaatsen opgegeven door BERTEN (1993). Deze 'herfstkrokus' staat onder meer in hooilanden bij Maaswinkel samen met Grote vossestaart, Knoopkruid, Scherpe boterbloem en Veldzuring.

Onder invloed van rivierdynamiek kan de soort straks in nieuwe natuurgebieden langs de Grensmaas terugkeren. Aan zaadbronnen in het achterland (Ardennen en Franse Maas) is geen gebrek. Door haar giftigheid zullen grazers de plant met rust laten en krijgt ze kansen om zich uit te breiden.

Van de vorig jaar besproken pionier- en ruigtesoorten (KURSTJENS & SCHEPERS, 1995) wordt hier volstaan met een verwijzing naar het verspreidingskaartje in figuur 2. Met name Rijstgras (*Leersia oryzoides*) werd op tal van plaatsen in het Midden-Limburgse plessengebied ontdekt. Andere leuke vondsten plus lokaties uit 1995 betreffen Fraai duizendguldenkruid (Heel, Osen), Waterpostelein (Eijsden), Spaanse zuring (Meers, Maastricht-Kleine Weerd), Spiesleuwebek (Osen, De Engel bij Koningssteen) en Kleine kaardebol (Eijsden, Maastricht-Kleine Weerd).

DANKWOORD

De volgende personen worden bedankt voor het beschikbaar stellen van hun waarnemingen: Leo Andriessen, Bert Berten, Jan Cortenraad, Ton Frenken, John Hannen, Jan Klinckenberg, Cécile Nagels, Bart Peters, Geert Peeters, Pascal Roomberg en Rian Wolfs. Bart Peters en Martine Lejeune voorzagen dit artikel van commentaar.

SUMMARY

OBSERVATIONS OF ADVENTITIOUS, CULTIVATED AND OTHER UNUSUAL PLANTS IN THE SOUTHERN MEUSE VALLEY IN 1995

The combination of extreme floods during the early months of 1995, which caused the sedimentation of large sand and gravel banks, and the long hot summer that followed, was favourable for adventitious plant species along the Meuse. The table provides a comprehensive survey of such plant species found in 1995, supplemented by less common cultivated plants. The most spectacular finds are discussed in this paper. Several species new to the Meuse valley were discovered, such as *Lythrum hyssopifolia*, *Reseda alba*, *Solanum physalifolium* and *Panicum capillare*. Other species extended their area considerably, for example *Xanthium orientale*.

Surveys of many floodplains in the southern Meuse valley after the repeated inundations revealed several interesting, rare but typically riverine plant species. Their distribution constitutes the topic of the second part of this paper. The most surprising discoveries concerned *Parietaria judaica*, *Aristolochia clematitis* and *Allium scorodoprasum*. Most of these species are dispersed by the river and benefit from the natural erosion and sedimentation processes of a gravel river.

LITERATUUR

- BEKHUIS, J., W. BOSMAN & H. WOESTHUIS, 1995. Millingerwaard. Jaarverslag 1993-1994. Stichting Ark, Laag Keppel.
- BERTEN, R., 1993. Limburgse Plantenatlas. LISEC/LIKONA, Hasselt.
- CORTENRAAD, J., 1995. Uit de flora van Limburg. Aflevering 38. Natuurhistorisch Maandblad 84 (4): 82-84.
- KURSTJENS, G. & F. SCHEPERS, 1995. Ontwikkeling van flora en fauna in het Zuidelijk Maasdal. Jaaroverzicht 1994. Natuurhistorisch Maandblad 84 (6/7): 135-166.
- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE, 1985. Atlas van de Nederlandse Flora 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten. Utrecht.
- OOSTSTROOM, S.J. VAN & J. MENNEMA, 1968. Adventieven langs de Maas in Limburg, V. Natuurhistorisch Maandblad 57 (11): 174-175.
- OOSTSTROOM, S.J. VAN & J. MENNEMA, 1972. Adventieven langs de Maas in Limburg, VI. Natuurhistorisch Maandblad 61 (3): 42-44.
- ROMPAEY, E. VAN & L. DELVOSALLE, 1979. Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- SHEPHERD, D., G. KURSTJENS, W. OVERMARS & W. HELMER, 1993. La Frayère du Petit Gravier. Jaarverslag 1992. Stichting Ark, Laag Keppel.
- WEEDA, E.J., 1991. Nederlandse Oecologische Flora. Wilde planten en hun relaties 4. Amsterdam.

GEZOCHT: VINDPLAATSEN IN 1996 VAN TWEE KRUIKRUIDEN IN LIMBURG

WAARNEMINGEN GEVRAAGD VAN MOERASANDIJVIE EN BEZEMKRUIKRUID

contactpersoon: W. Jansen, Ravelstraat 10, 6044 SR Roermond

In 1996 doet de KNNV een onderzoek naar de verspreiding van twee soorten kruiskruiden, namelijk Moerasandijvie en Bezemkruiskruid. Dit wordt landelijk gedaan en er is samenwerking gezocht met andere organisaties o.a. CCFV, FLORON en NJN. Ook het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg heeft toegezegd hieraan te willen meewerken. Daarom wordt iedereen verzocht om waarnemingen van deze soorten in 1996 in te sturen, bij voorkeur op een kopie van het waarnemingsformulier. De landelijke verspreiding van beide soorten is op dit moment onvoldoende bekend.

MOERASANDIJVIE

Moerasandijvie (*Senecio congestus*) is een middelhoge tot hoge, nogal plomp gebouwde, bleekgroene, kleverig-wollig behaarde, zoetgeurende een- tot tweejarige voorzomerbloeiër (figuur 1). De plant vormt talrijke dikke bijwortels die veel luchtweefsel bevatten. De onmiskenbare, enigszins vlezige en kroesig ingesneden rozetbladeren doen op het eerste gezicht niet aan de bloeiende plant denken, maar hebben de soort wel haar Nederlandse naam bezorgd (WEEDA *et al.*, 1991).

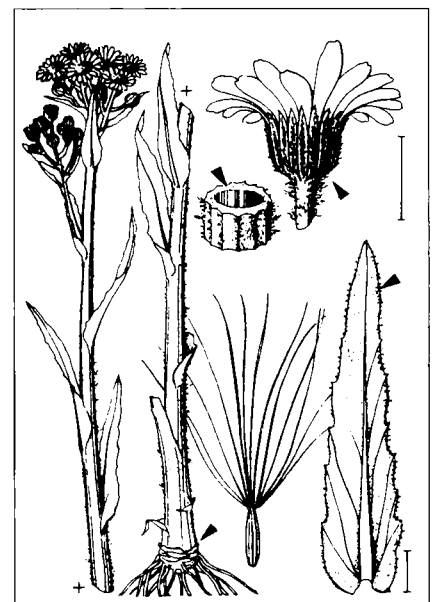
Moerasandijvie komt vooral voor in moerasgebieden, vennen, maar ook langs rivieren en op opgespoten gebieden e.d. Het is een plant (misschien wel de enige) die buiten Nederland zeldzamer is dan hier. Toch is Moerasandijvie hier ook lang niet zo algemeen als uit de huidige verspreidingskaartjes zou blijken. De soort komt vaak buiten natuurgebieden voor, op tijdelijke groeiplaatsen waar hij een paar jaar later alweer verdwenen is. Op veel van de natuurlijke groeiplaatsen staan vaak opvallend weinig exemplaren. Na de drooglegging van de IJsselmeerpolders was er enkele jaren een ware explosie van Moerasandijvie. In de Oostvaardersplassen komt de

soort nog steeds massaal voor, maar in de rest van Nederland haast niet meer. In Limburg is de soort zeer onbestendig, ze werd in het verleden sporadisch gevonden (bron: Archief Plantenstudiegroep). In 1994 werd de soort verspreid gevonden in het zuidelijk Maasdal, geclusterd in het Maasplassengebied (KURSTJENS *et al.*, 1995).

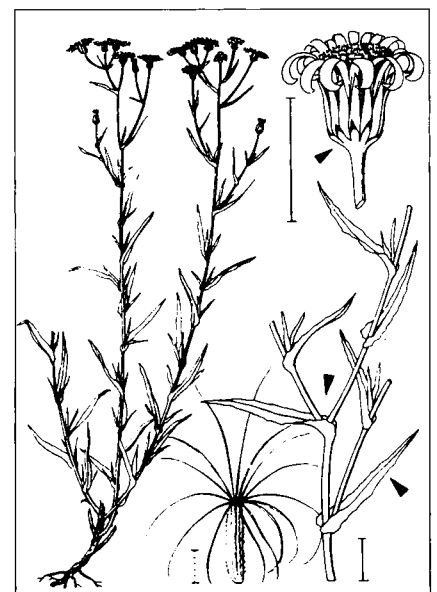
Om te kijken hoe het nu werkelijk met Moerasandijvie is gesteld, roepen we iedereen op om de waarnemingen aan ons door te geven, met een schatting van het aantal exemplaren. Van deze soort zijn alle recente of historische waarnemingen welkom. Het is ook van belang om aan te geven of de vindplaats in een natuurgebied ligt. Misschien is deze wereldwijd nogal zeldzame soort ook in Nederland maar op een paar plaatsen beschermd!

BEZEMKRUIKRUID

Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) is een middelhoge tot hoge, bezemvormig vertakte, overblijvende plant (figuur 2) met een overvloedige bloei, die vanaf het begin van de zomer tot diep in de herfst en soms tot de winter duurt. De stengels zijn opstij-

FIGUUR 1. Moerasandijvie
(Uit: ROTHMALER, *Exkursionsflora*: Band 3, *Atlas der Gefäßpflanzen*, 6e Auflage, 1987).

FIGUUR 2. Bezemkruiskruid
(Uit: ROTHMALER, *Exkursionsflora*: Band 3, *Atlas der Gefäßpflanzen*, 6e Auflage, 1987).

WAARNEMINGEN MOERASANDIJVIE & BEZEMKRUISKRUID

KNNV i.s.m. FLORON/NJN/JNM/NHG/CCFV

Naam + voornaam :
 Adres :
 Postcode+Woonplaats :
 Telefoon :

Moerasandijvie (*Senecio congestus*; wordt *Tephroses palustris* 22e druk Heukels/vdMeijden)

Xkm	Ykm	Jaar	Datum	Aantal ¹	Groeiplaats- omschrijving ²	Naam vindplaats
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

2) Codes groeiplaatsomschrijving: moeras (m), opgespoten terrein (o), waterkant (w), baggerveld (b), overig: ..(zelf invullen)..

Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*)

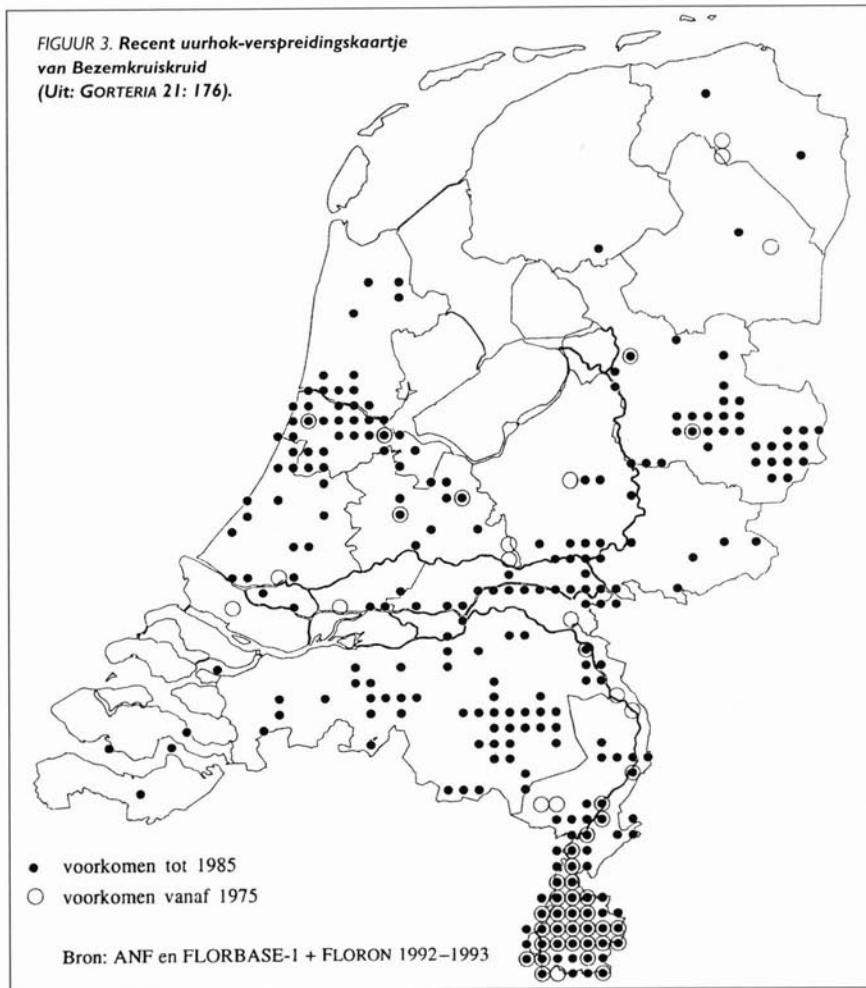
Xkm	Ykm	Jaar	Datum	Aantal ¹	Groeiplaats- omschrijving ³	Naam vindplaats
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

3) Codes groeiplaatsomschrijving: spoorberm (sp), station (st), wegberm (wb), stedelijk gebied (sg), duinen (du), overig: ..(zelf invullen)..

1) Aantalsklassen: A: 1-5 ; B: 6-50 ; C: 51- 500 ; D: meer dan 500 exemplaren.

Inzenden aan: Regiocoördinator KNNV of FLORON kruiskruidenproject
 Postbus 9514
 2300 RA Leiden

*** Meer formulieren nodig? S.v.p. zelf kopiëren of aanvragen bij bovenstaand adres. ***

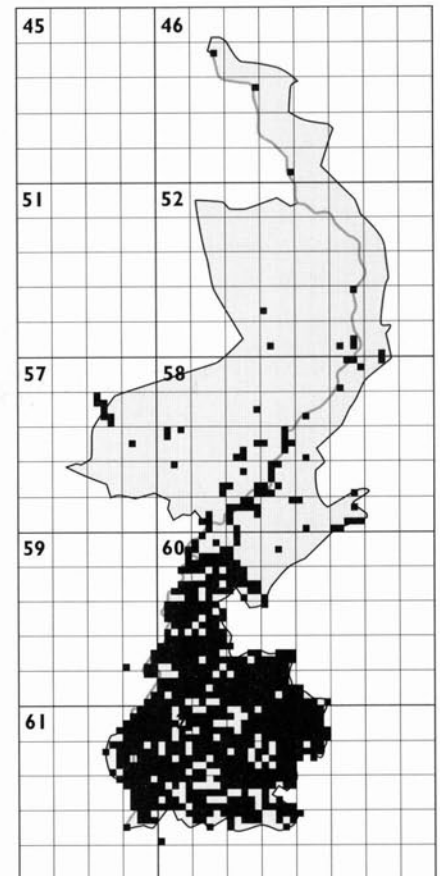
gend, kantig en meestal glanzend rood; het onderste deel is houtig en overwintert. De bladeren zijn smaller dan bij andere in Nederland voorkomende kruiskruiden en lijken op die van Wilde bertram (WEEDA *et al.*, 1991).

Bezemkruid is een soort die momenteel in Nederland een explosieve verspreiding heeft. Vanuit het dal van de Vesder bij Verviers bereikte de plant via de Maas omstreeks 1942 Nederlands gebied, maar het duurde nog zo'n vijfendertig jaar voordat de nieuweling in Zuid- en Midden-Limburg algemeen werd. Pas de laatste 15 jaar is de opmars door de rest van het land begonnen, vooral langs spoorlijnen en snelwegen. Pas zeer recent zijn de eerste vind-

plaatsen van natuurlijke standplaatsen (bijvoorbeeld duingrasland) gemeld. Momenteel schijnt de soort algemeen te zijn in de zuidelijke helft van het land, noordwaarts tot de lijn Zaanstad-Twente (zie figuur 3).

In Limburg is Bezemkruid in de periode 1976-1996 veelvuldig gevonden (figuur 4). Toch is het interessant om ook voor deze soort nog eens gericht te gaan kijken waar ze voorkomt. Alle waarnemingen zijn welkom, ook uit Zuid-Limburg. Zo mogelijk graag het jaar aangeven dat de soort op de betreffende vindplaats het eerst is verschenen of gevonden.

Om de verspreiding en de verspreidingsnel-

FIGUUR 4. Verspreidingskaartje op kilometerhok-basis van Bezemkruid in Limburg in de periode 1976-1996 (Bron: Archief Plantenstudiegroep).

heid van Bezemkruid te onderzoeken, roepen we iedereen op om waarnemingen uit 1996 door te geven. Ook het milieu is van belang, vooral of het om een natuurlijk milieu gaat. Tot nu toe groeit deze indringer uit Afrika nog vooral op plekken waar hij geen andere soorten wegconcurrereert, maar het is best mogelijk dat dat aan het veranderen is!

LITERATUUR

- KURSTJENS, G., F. SCHEPERS & B. BIJ DE VAATE, 1995. Ontwikkeling van flora en fauna in het zuidelijk Maasdal. *Natuurhistorisch Maandblad* 84 (6/7): 135-165.
- WEEDA, E.J., R. WEEDA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1991. Nederlandse ecologische flora, wilde planten en hun relaties, deel 4.

WAARNEMINGEN VAN DE LYNX IN LIMBURG

Leo.A.M.Backbier, van Galenstraat 64, 6163 XW Geleen
Ed.J.Gubbels, Eijkerstraat 42, 6269 BN Margraten

In de tweede helft van de zeventiger jaren kreeg de Nederlandse discussie over de ontwikkeling van hoogwaardige ecosystemen een nieuwe impuls. Dit was vooral de verdienste van wijlen Harm VAN DE VEEN (1975), een bioloog met visie, die wees op het belang van grote grazers en hun predatoren bij het tot volle wasdom komen van ecosystemen. Harm van de Veen voegde iets toe aan ons denken over natuurbeheer. De grazers, in al hun verscheidenheid, zorgen voor een rijke variatie in de opbouw en structurering van de vegetatie en het landschap. De daarbij horende predatoren leveren hun bijdrage middels het in beweging houden van de grazers zodat lokale overbegrazing wordt tegengegaan. Zij zorgen bovendien voor de broodnodige natuurlijke selectie van hun prooidieren.

Inmiddels, twintig jaar later, is vrijwel iedereen overtuigd van het belang en de toegevoegde waarde van grote grazers bij het beheer en de ontwikkeling van natuurterreinen. Met de grote predatoren wil het wat minder vlotten. Nog steeds worden ideeën over herintroductie van de Wolf op de Veluwe in een vroeg stadium neergesabeld door de behartigers van de daar gevestigde belangen. En dat lukt aardig. Elke Nederlander heeft de tragische belevenissen van Roodkapje nog vers in het geheugen.

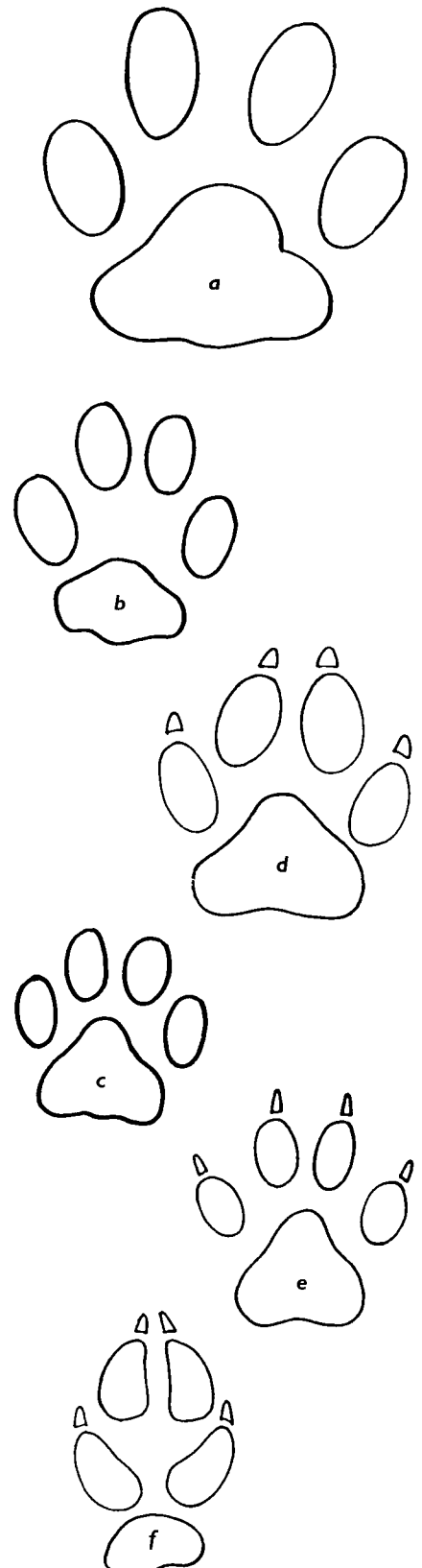
Voor de Lynx ligt dat wat gemakkelijker. Het grote publiek heeft nauwelijks last van emotionele vooroordelen tegen deze soort. Er zijn zelfs serieuze studies uitgevoerd om na te gaan in hoeverre er mogelijkheden tot herintroductie zijn. En, zoals dat wel vaker gaat, terwijl de deskundigen studeren neemt de soort het heft in eigen handen. De Lynx herintroduceert zichzelf.

INLEIDING

Met een schofthoogte van 60 tot 75 centimeter heeft de Lynx het formaat van een forse herdershond. De staart is kort en aan het einde zwart gekleurd. De oren zijn driehoekig en spits met een pluim van ongeveer vier centimeter lange, rechtopstaande haren. De neusspiegel is bruinroodachtig en de ogen goudgeel. Een bakkebaard bevindt zich onder de kin. De vachtkleur varieert van roodbruin tot heldergrijs met min of meer krachtige,

donkere vlekken. Buik, borst, keel en kin zijn meestal witachtig. De dieren zijn ongeveer een meter lang en hebben een doorsneegevoel van circa twintig kilo.

Veel auteurs beschrijven de Lynx als een soort van uitgestrekte eenzame wouden die de nabijheid van de mens mijdt. Volgens MATJUSCHKIN (1978) gaat het hier om een wijdverbreide misvatting. De Lynx bevolkt ook door wegen ontsloten bossen en is niet zelden in de nabijheid van dorpen, en zelfs steden, aan te treffen. Wanneer het dier niet

FIGUUR 1. Prenten van rechter achterpoten van resp. Lynx (a), Wilde kat (b), Huiskat (c), Hond (d), Wasbeerhond (e) en Vos (f).

FOTO 1. Prenten, op 9 maart 1996 gevonden in Zuid-Limburg, uurhok 62-43 (foto: S. Broekhuizen).

TABEL I. Vondsten van lynxprenten in Limburg.

Uurhok	Datum	Biotoop
62-43	19-05-1991	bosweg, loofbos met deels dichte struik- en kruidlaag
62-22	26-05-1991	drinkpoel in weide naast loofbosrand met dichte struikvegetatie
62-11	24-09-1991	bosrand, loof- en naaldbos met ondergroei en dwars over een bietenakker
62-33	01-01-1992	weg langs loofbos met dichte ondergroei
62-44	12-12-1992	bospad, bos met ondergroei van struiken en kruiden
62-23	16-12-1992	weg tussen bos en ruigte
62-42	23-12-1992	loofbosrand, bos met ondergroei
62-43	23-12-1992	bosweg, naaldbos met ondergroei
62-44	04-04-1993	bosweg, loof- en naaldbos met ondergroei
62-43	04-04-1993	bosweg, loofbos met deels dichte struik- en kruidlaag
62-11	31-05-1993	graanakker naast bosrand
62-21	31-05-1993	graanakker naast ruigte
60-23	29-07-1994	bosweg, naaldbos met ondergroei bosrand naast akker
62-41	12-08-1994	maiskakker naast veldweg
62-31	18-06-1995	bosrand naast akker
62-31	19-06-1995	tussen bietenakker en graanakker
62-21	19-06-1995	bietenakker naast veldweg
58-55	08-06-1995	bosrand met ondergroei naast akker
62-43	02-02-1996	bosweg, naaldbos met ondergroei
62-11	10-08-1996	bietenakker naast bosrand

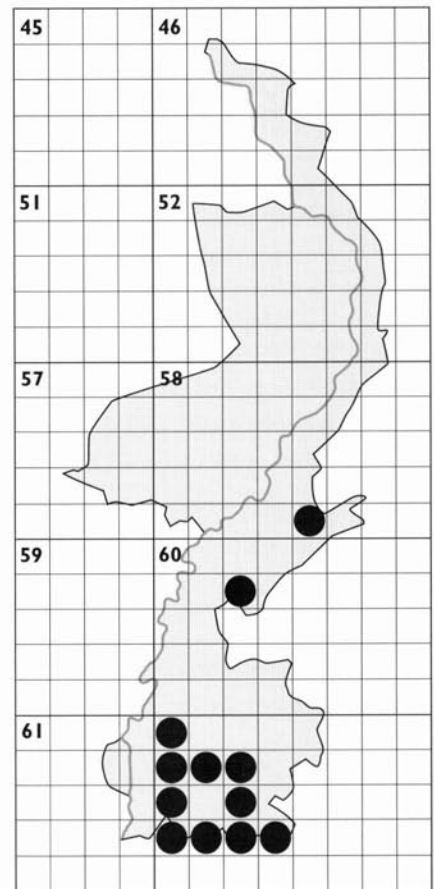
voortdurend wordt vervolgd kan het uitstekend in de nabijheid van mensen gedijen. FESTETICS *et al.* (1978) concluderen dat de Ardennen en de Eifel een geschikt biotoop voor Lynxen vormen.

Evenzeer wordt door een aantal auteurs een eenzijdig beeld van de Lynx neergezet als predator van vooral, of vrijwel uitsluitend, grootwild. Onder anderen KEMPF (1978), KEMPF *et al.* (1979) en BUBENIK (1980) zijn van mening dat de Lynx zijn voedsel kiest op basis van de beschikbaarheid van prooi. EWER (1973) is daarover heel duidelijk. Hij stelt: "If one had to give a general answer to the question, 'What do the Carnivora eat?' it would be a very simple one - 'What they can get.'". De soort is, evenals de meeste preda-

toren, een opportunist die een veelheid aan prooi-soorten kan benutten.

Recentelijk werd door MULDER (1992) een evaluatie uitgevoerd naar de mogelijkheden om de Lynx op de Veluwe te introduceren. In zijn optiek is het kernprobleem dat het bosgebied van de Veluwe te klein en te geïsoleerd is voor een levensvatbare populatie Lynxen. Die zou uit minimaal honderd dieren moeten bestaan. Hij liet daarbij de aansluitende meer open landschappen, die ook door de Lynx kunnen worden benut, buiten beschouwing. Hij beperkte zich bovendien tot de voedselbronnen ree-, rood- en zwartwild. Over beide uitgangspunten is discussie mogelijk, zoals uit het voorgaande blijkt.

Bij de genoemde evaluatie werd voorbijge-

FIGUUR 2. De verspreiding van de Lynx in Limburg tussen 1991 en 1996.

gaan aan de situatie in Limburg en het omliggende Duitse en Belgische gebied. Vanaf de zeventiger jaren is in de Eifel een lynxpopulatie tot ontwikkeling gekomen. Het bestaan daarvan werd echter door menig zichzelf respecterend deskundige betwijfeld. Aangezien deze uitzettingen niet door officiële instanties voorbereid en begeleid werden, is daarover geen vakliteratuur beschikbaar.

De meldingen die de pers bereikten (onder andere VAN EWYK (1990), VAN KOPPEN (1991) en LIBOIS (1991)) werden dan ook stevast afgedaan als onbevestigde incidenten of, in het gunstigste geval, als waarnemingen van zwervende, aan mensen gewende, half-tamme, illegaal uitgezette exemplaren.

INVENTARISATIE-MOGELIJKHEDEN

De Lynx is een soort met een goede schutkleur en een omzichtig gedrag. Dat maakt dat zichtwaarnemingen slechts bij toeval plaatsvinden. Bij zichtwaarnemingen kan de Lynx, vanwege zijn grootte en uiterlijke kenmerken, slechts met aanzienlijke moeite en een

behoorlijke portie fantasie met enig ander dier worden verwisseld.

De aanwezigheid van de Lynx kan eenduidig worden vastgesteld aan de hand van prenten. Prenten van de Lynx (zie figuur 1) hebben alle kenmerken van de prenten van katachtigen. Die onderscheiden zich van de prenten van andere soortgroepen door de typische vorm en vooral door het ontbreken van de nagelafdrukken. Alle katachtigen lopen met ingetrokken nagels. Verwarring met prenten van andere soortgroepen is uitgesloten.

De afmetingen van de prenten van Lynxen wijken zoveel af van die van de prenten van de andere katachtigen in onze contreien dat ook daar verwarring ondenkbaar is. Als er al problemen bij determinatie van prenten kunnen ontstaan is dat in gebieden waar jonge Lynxen en volwassen Wilde katten naast elkaar voorkomen.

Krabsporen aan bomen zijn te weinig soortspecifiek. Bij inventarisaties zijn ze daarom van weinig waarde en worden dan ook buiten beschouwing gelaten.

Uitwerpselen bieden meer houvast. Op basis van de geur, vorm en lengte is het mogelijk de uitwerpselen van de Lynx te herkennen. De geur van de uitwerpselen lijkt sterk op die van de Huiskat. De doorsnede van de keutel is ongeveer drie centimeter en de lengte is tot twintig cm of meer. Keutels zijn vooral te vinden op opvallende plekken waar ze als markering worden afgezet.

Door de Lynx geslagen reewild vertoont specifieke verwondingen en wordt op speciale wijze aangevreten. Echter, we kennen vele vleeseters in onze streken, die allemaal aas en ook prooiresten van andere soorten aannemen en er hun sporen op achter laten. Het is ondoenlijk gebleken om, bij de lage incidentie van prooirestvondsten, vraatsporen van de Lynx eenduidig vast te stellen.

RESULTATEN

De eerste ons bekende recente waarneming van de Lynx in Limburg kwam halverwege de tachtiger jaren uit Echt in Midden-Limburg. Het betrof een zichtwaarneming. Daarna ontstond in 1989 de indruk dat in het zuidoostelijk deel van Limburg een Lynx aanwezig kon zijn. Dit vermoeden werd gebaseerd op het opvallend veranderd gedrag van de reeënpopulatie. In 1990 werden wij vervolgens verrast door zichtwaarnemingen van een Lynx met twee jongen, opnieuw in de omgeving van Echt. De dieren werden door

FOTO 2. Parkachtig landschap in Zuid-Limburg (foto: J. Baars).

wandelaars zonnend op een bospad aange troffen.

Vanaf halverwege de zeventiger jaren was bekend dat er een populatie Lynxen in de Eifel en de aangrenzende Ardennen tot ontwikkeling was gekomen. Deze populatie was ontstaan uit uitgezette dieren, deels afkomstig uit de in Duitsland bekende "Hochwildgehegen", parken waarin men inheemse dieren onder semi-natuurlijke omstandigheden houdt en tentoon stelt aan het publiek. Vanuit de Eifel breidde deze populatie zich uit naar de Ardennen. De zichtwaarnemingen in het Middenlimburgse bevestigden het vermoeden dat de populatie een overstap had gemaakt naar het Zuid- en Middenlimburgse gebied.

Bij de hier gepresenteerde waarnemingen ligt het zwaartepunt van de vondsten in Zuid-Limburg. Daarmee is niet gesteld dat de verspreiding zich tot dit gebied beperkt. De geografische beperking van het materiaal vloeit vooral voort uit beperkingen van de actie-

radius van de waarnemers. Bovendien speelt mee dat in Zuid-Limburg, met zijn vochtige lössgrond, prenten niet alleen duidelijker worden afgebeeld maar ook langer zichtbaar en herkenbaar blijven. Daardoor wordt de vindbaarheid verhoogd.

Er werd door ons overigens nooit systematisch gezocht naar sporen van de Lynx. Alle hier gepresenteerde resultaten zijn "toevallige" waarnemingen die werden gedaan tijdens veldinventarisaties gericht op de verspreiding van soorten als Das, Hamster en slaapmuizen.

In tabel I wordt een overzicht gegeven van de waargenomen prenten sinds mei 1991. Omdat het hier om relatief kwetsbare gegevens gaat is gekozen voor een presentatie op basis van uurhokken. Er is een aanduiding gegeven van de aard van de vindplaats. De verspreiding van de Lynx op basis van deze prentvondsten is weergegeven in figuur 2. De vermelding in tabel I van "bosranden" en

FOTO 3. Lynxuitwerpsel met dassenhaar (foto: J. Baars).

“boswegen” behoeft enige toelichting. In het Zuidlimburgse gebied kennen we nauwelijks echt uitgestrekte bossen. Het landschap herbergt een aantal verspreid liggende bospercelen van één tot enkele hectaren groot die vaak een langgerekt karakter hebben. Ze bieden dekking en, tot op zekere hoogte, rust. De grotere bos- en natuurgebieden zijn doorsneden met wandelpaden en hebben vooral 's zomers te maken met een flinke recreatiedruk. Indien we pogen om, vanuit het functioneren van de Lynx, een karakteristieke term voor het landschap te geven dan is de term parklandschap het meest op zijn plaats. De, naar Nederlandse maatstaf, grotere natuur- en bosgebieden in Midden-Limburg (inclusief de Meinweg) bieden zeker meer perspectief voor de Lynx.

In een drietal gevonden uitwerpselen van de Lynx (in de uurhokken 62-21, 62-41 en 62-42) bleken haren van Woelratten en Konijnen aanwezig te zijn. Deze soorten komen in Limburg algemeen voor en veroorzaken bij tijd en wijle aanzienlijke schade aan landbouwgewassen. Vooral de fruitteelt heeft hiermee te kampen. Resten van andere diersoorten werden in dit beperkte materiaal niet vastgesteld.

In de Eifel en in de Ardennen werden in uitwerpselen van Lynxen vooral haren van Wilde zwijnen en Reeën aangetroffen. In de Eifel komen deze soorten veelvuldig voor, ze behoren tot het favoriete jachtwild. In de Voerstreek, in België, werd eenmaal haar van een Das in een uitwerpsel van een Lynx gezien. Ten zuiden en ten zuidoosten van de landgrens, in de aansluitende gebieden van Eifel en Ardennen, werden frequent prenten van de Lynx gevonden. Hier werden ook bij een aantal gelegenheden Lynxen waargenomen. Voor dit gebied geldt, evenals voor Limburg, dat door ons nergens systematisch naar prenten werd gezocht.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Het Limburgse gebied maakt deel uit van het Euregionale verspreidingsgebied van de Lynx. Op grond van de continuïteit van de waarnemingen, en kijkend naar de ontwikkelingen van de lynxpopulaties in het aangrenzende buitenland, menen we te mogen vaststellen dat de Lynx weer definitief tot de Nederlandse fauna behoort. Of daarbij individuele gevallen als “blijver” of als “zwerfer” worden boekt, doet weinig ter zake. Er zijn genoeg

FOTO 4.
Biotoop met dekking
(foto: M. de Vries).

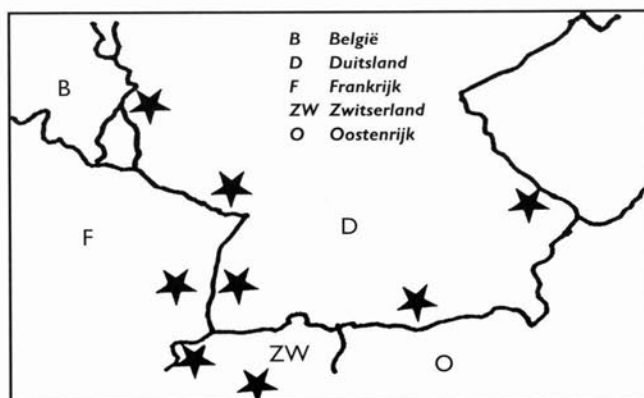
waarnemingen om vast te stellen dat de Lynx in Limburg voorkomt. Er zijn bovendien indicaties dat de soort in Limburg, of in het direct aangrenzende gebied, tot voortplanting komt.

De waarnemingen, die in het voorgaande werden gepresenteerd, sluiten aan bij de conclusies van MATJUSCHKIN (1978). Lynxen zijn in staat hun weg te vinden in meer open landschappen temidden van menselijke activiteiten, ver van de eenzame en uitgestrekte bossen.

Zoals voor elke soort geldt ook voor de Lynx

dat de mogelijkheden om een biotoop te benutten bepaald worden door de beschikbaarheid van voldoende voedsel, dekking en rust. En kennelijk vindt de Lynx deze elementen in voldoende mate in het Limburgse landschap. De aanwezigheid van de Lynx lijkt in eerste instantie te worden bepaald door de beschikbaarheid van hoger opgaande vegetatieve elementen. In en nabij deze landschapselementen is het aanbod aan voedsel en dekking het grootst. Dat dat voedselaanbod afwijkt van hetgeen in de “klassieke” lynxgebieden wordt verorberd vormt voor de soort ken-

FIGUUR 3. Herintroducties en herintroductieprojecten van de Lynx in Midden-Europa (gedeeltelijk). Naar KEMPF et al. (1979).

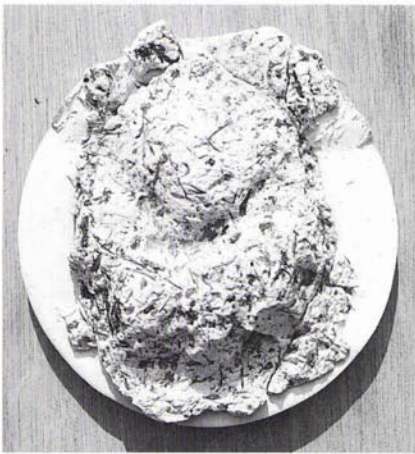

FOTO 5. Gipsafdruk van lynxprint (foto: J. Baars).

nelijk geen onoverkomelijk probleem.

Het is een vaak gehoorde stelling dat Nederland, en met name Zuid-Limburg, te dichtbevolkt zou zijn voor dieren als de Lynx. Onze bevindingen wijzen erop dat de Lynx deze visie niet deelt. Lynxen storen zich amper aan mensen, ze gaan hen uit de weg of ze vertrouwen op hun schutkleur.

Ten aanzien van de vraag of het om blijvers dan wel zwervers gaat, stellen we vast dat de Lynx in het gebied van Eifel en Ardennen inmiddels vaste voet aan de grond heeft gekregen. De populatie lijkt zich langzaam uit te breiden. Het kon nauwelijks anders dan dat

Limburg, in de rand van dat verspreidingsgebied, vroeg of laat zou worden gekoloniseerd. Tenzij natuurlijk, met in het achterhoofd de klassieke opvatting over welke biotopen Lynxen dienen te gebruiken, het landschap volledig ongeschikt is voor de Lynx. Dan zouden we moeten concluderen dat het hier om een paar verdwaalde en/of recent ontsnapte zwervers gaat. Dit laatste lijkt niet aannemelijk omdat de soort ook in het aangrenzende buitenland in soortgelijke landschappen is vastgesteld.

Het is niet ondenkbaar dat de klassieke lynxbiotopen pas werden gedefinieerd nadat de soort door menselijke activiteiten, waaronder de jacht, tot die biotopen was teruggedrongen. Iets dergelijks hebben we bij andere soorten ook beleefd. Bovendien, zo nemen wij aan, kenden degenen die de Lynx in de zeventiger jaren in de Eifel en in het Westerwald hebben uitgezet de literatuur onvoldoende. Wisten zij veel dat zij een loopje namen met de gevestigde regels.

In de zeventiger jaren, en vrijwel zeker ook al daarvoor, werden op meerdere plaatsen in Midden-Europa Lynxen geïntroduceerd, zonder dat daaraan enige officiële ruchtbaarheid werd gegeven. Enkel in Frankrijk is daarover bericht, onder andere door KEMPF *et al.*

(1979). Hun meldingen zijn in figuur 3 weergegeven.

Uit persoonlijke mededelingen van natuurbeschermers en jagers is ons bekend dat in ieder middegebergte van Nordrhein-Westfalen en Rheinland-Pfalz momenteel Lynxen voorkomen. Het betreft populaties die ontstaan zijn uit "illegaal" uitgezette dieren. Door de officiële natuurbeschermingsinstanties wordt dan ook geklaagd dat deze uitzettingen ongecoördineerd en zonder begeleiding door wetenschappers plaatsvonden (zie onder andere HUUCHT-CIORGA & WÖLFL, 1996). "Men" weet momenteel niet meer, wie wat waar gedaan heeft.

Het zou wellicht voor de hand liggen om nu de vraag te stellen naar de omvang van de populatie in Nederland. Die vraag is echter nauwelijks interessant. De Lynxen in Limburg maken deel uit van een grensoverschrijdende populatie die grensoverschrijdend moet worden beheerd en beschermd.

De werkelijk relevante vraagstelling die aan de orde is, is niet of Lynxen in ons land kunnen voorkomen, maar of Lynxen in de toekomst in ons land worden getolereerd. Of we bereid zijn om in de toekomst ons landschap zo in te richten dat er ook voor de Lynx nog leefruimte overblijft. Of we bereid zijn onze recreatiedruk zodanig te sturen dat er nog gebieden blijven die voldoende rust bieden om de soort tot voortplanting te laten komen.

In kringen van natuurbeschermers en jagers wordt nog wel eens fundamenteel gediscussieerd over hetgeen als echte natuur te beschouwen is. Daarbij hangen sommigen de visie aan dat alle soorten die door de mens werden geïntroduceerd tot de exoten moeten worden gerekend. Anderen tonen zich lankmoedig ten opzichte van de soorten die recentelijk uit onze ecosystemen zijn verdwenen; zij vinden herintroducties aanvaardbaar. En natuurlijk zijn er ook enkelen voor wie geen uitbreiding van onze flora en fauna te wild is.

Ten aanzien van de lynxpopulatie in de Eifel en de Ardennen speelt deze discussie in verhevigde mate. Telkens wanneer zichtwaarnemingen de pers bereiken ontstaat er een golf van opwinding waarbij gesuggereerd wordt dat het om ontsnapte, half-tamme exemplaren zou gaan die levensbedreigend zouden zijn voor kinderen en huisdieren. En natuurlijk staan dan ook de redders klaar die deze bedreiging met graagte tot een definitief einde willen brengen.

Dit soort opwinding doet geen recht aan de Lynx, en zeker niet aan de situatie van de Eu-

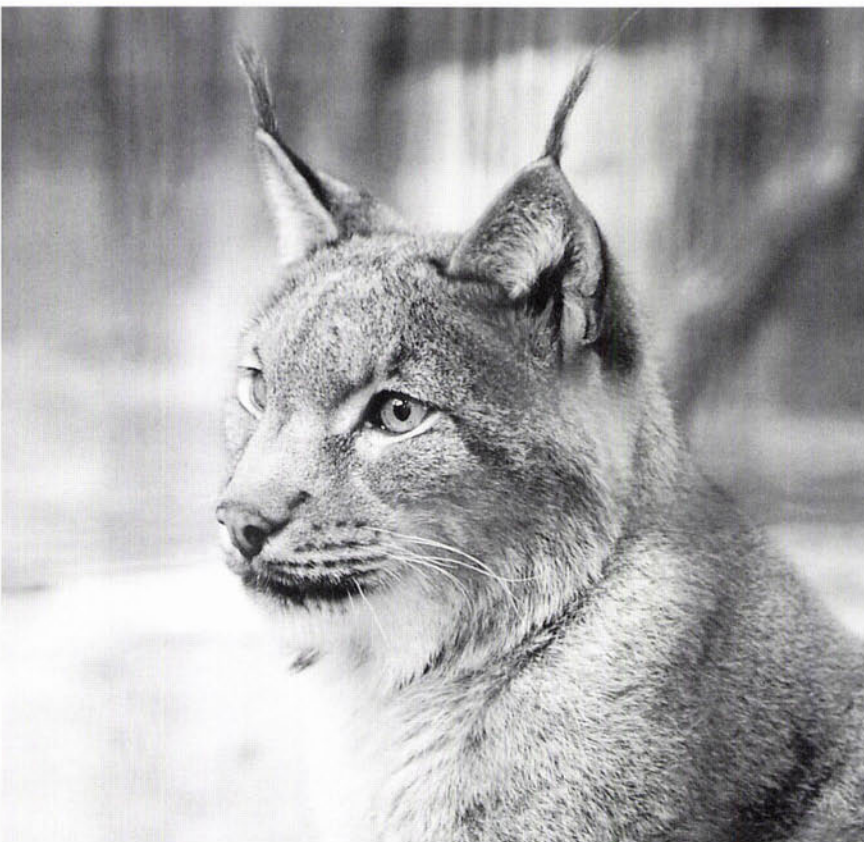

FOTO 6. Lynx (foto: P. Elbers)

(tekening: Steven Jansen)

FOTO 7. Vindplaats van lynxprenten in bos, waar de gipsafdrucken gemaakt werden (foto: J. Baars).

regionale populatie. Aan de herintroductie van de Lynx in het Eifel- en Ardennengebied lag geen officieel ambtelijk en politiek afgezegend programma ten grondslag. Integendeel, het waren ordeloze particulieren die hun overtolige half-wilde Lynxen de volledige vrijheid gaven. Dat dergelijke uitzet-acties niet altijd tot positieve resultaten leiden behoeft geen betoog. Desondanks concluderen we dat de soort erin geslaagd lijkt te zijn haar plek in de beschikbare biotopen terug te winnen. Er zijn ons geen meldingen bekend van Lynxen die al dan niet vanuit hun tamheid de confrontatie met de mens opzochten.

De Lynx heeft zichzelf sluipend geherintroduceerd.

DANKWOORD

De heren Jan Baars en Willem Vergoossen worden bedankt voor de vele discussies en Sim Broekhuizen en Martijn de Vries voor het beschikbaar stellen van foto en dia's. Steven Jansen wordt bedankt voor de tekeningen. De afgietsels van de lynxsporen met foto's en dia's zijn door Jan Baars aan het Natuurhistorisch Museum Maastricht geschonken.

SUMMARY

LYNX SIGHTINGS IN LIMBURG

Since the 1970s, or perhaps even before that time, Lynxes (*Lynx lynx*) originating from German "Hochwildgehegen" (wildlife parks) were set free in the Eifel area in Germany. Out of these animals a population developed which extended its distribution area towards the Ardennes in Belgium.

This Lynx population has expanded its distribution area to the province of Limburg in the Netherlands. The first visual report dates from the mid-1980s, and signs of the Lynx (footprints and faeces) have been regularly found since 1991.

It turns out that the Lynx can survive in the open landscape with brushwood and small woodland areas that is typical for the Dutch province of Limburg and the adjoining parts of Belgium and Germany. In the faeces found in Limburg we identified only hair of Voles and Rabbits. In one occasion, in Belgium, near the Dutch border, we saw Badger hair in the faeces of a Lynx.

LITERATUUR

- BUBENIK, A.B., 1980. Ernährung, Verhalten und Umwelt des Schalenwils. BLV Verlagsgesellschaft, München, Wien, Zürich.
- EWER, R.F., 1973. The Carnivores. Cornell University Press, Ithaca and London.
- EWIJK, T. VAN, 1990. Is Nederland wild genoeg voor de superkat? Grasduinen 5, 4-9.
- FESTETICS, A., F-CH V. BERG & M. SOMMERLATTE, 1978. Die Wiedereinbürgerung des Luchses in Österreich - Ein Forschungs- und Artenschutzprojekt, 268-296. In: A. Festetics (Ed.), Der Luchs in Europa, Verbreitung, Wiedereinbürgerung, Räuber-Beute-Beziehung. Kilda-Verlag, D-Greven.
- HUCHT-CIORGA, I. & M. WÖFL, 1996. Vorträgen zur Fachtagung Säugetierforschung als Grundlage für den Artenschutz. Schmewitz (Brandenburg) 16.05-18.05.
- KEMPF, CH., 1978. Lynx d'Europe et Coq de bruyère: un faux problème. Bulletin de la Société Industrielle de Mulhouse, 2 no. 770, 83-90.
- KEMPF, CH., A. BALESTRERI, U. WOTSCHIKOWSKY & M. FERNEX, 1979. Chez nous, le Lynx. Mythes et réalité. Les guides Gesta. Paris.
- KOPPEN, J. VAN, 1991. Ardense lynx 2. Zoogdier 2(3): 33.
- LIBOIS, R., 1991. Ardense lynx. Zoogdier 2(2): 37.
- MATJUSCHKIN, E.N., 1978. Der Luchs. A.Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- MULDER, J.L., 1992. De lynx is nog niet los. Nederlandse natuur te klein voor lynxen. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- SCHIEVEEN, W. VAN, 1990. Er zijn wilde lynxen in ons land. Ze zaten midden op de weg in Limburg. Weekeinde-bijlage 29-12-1990, De Telegraaf/Nieuws van de Dag, Amsterdam.
- VEEN, H. VAN DE, 1975. De Veluwe natuurlijk? Het Veluwe-massief: "behouden", "behouden" of "woekeren met natuurlijke ontwikkelingsmogelijkheden"? Gelderse Milieufederatie, Arnhem.

KORTE MEDEDELINGEN

AMFIBIEËNSTERFTE TEN GEVOLGE VAN DE WINTER 1995/1996

Na de winter 1995/1996 heb ik in maart bij het controleren van een aantal poelen verschillende dode Vinpootsalamanders *Triturus helveticus*, Bruine kikkers *Rana temporaria*, en een Gewone pad *Bufo bufo* gevonden. In deze mededeling wil ik een opsomming van dit toch wel aparte fenomeen geven. De amfibieën werden allemaal in beschimmelde toestand aangetroffen. Dat wijst erop dat ze enige weken dood waren waaruit geconcludeerd kan worden dat ze afgelopen winter moeten zijn gestorven (figuur 1). De waarnemingen staan weergegeven in tabel I.

Het opmerkelijke van alle wateren waarin de amfibieën zijn gevonden is dat ze allemaal een zeer lage waterstand hadden. De doodsoorzaak van de amfibieën is naar alle waarschijnlijkheid de afgelopen strenge winter met een lange vorstperiode, gecombineerd met een lage waterstand geweest. Door de strenge vorst zijn de wateren gedurende lange tijd bedekt geweest met een dikke laag ijs waardoor het water van de buitenlucht werd afgesloten. Hierdoor kon er geen zuurstof in het water meer oplossen. Als de ijsperiode lang genoeg duurt kan de zuurstofconcentratie dusdanig laag worden dat in het water overwinterenden amfibieën te kampen krijgen met een zuurstoftekort en hierdoor sterven. Een andere oorzaak kan zijn dat door de lage waterstand de ijslaag tot op de bodem reikte. Omdat de wateren alle op zandgrond liggen en een relatief dunne modderlaag bevatten, kunnen amfibieën niet diep genoeg wegkruipen, worden door het ijs ingesloten en vriezen dood. Vanwege de lage waterstand vallen veel planten die 's winters zuurstof in het water brengen droog. Ook de diepte van de poel is hierdoor lager waardoor het ijs sneller tot de bodem zal reiken dan normaal.

Typisch is de doodvondst van een Bruine kikker in Geysteren in een stromend slootje. Stromend water bevat normaal meer zuurstof dan stilstaand water. Afgelopen winter is dit slootje ook bedekt geweest met ijs en heeft het water waarschijnlijk nauwelijks gestroomd. In hetzelfde slootje werd ook een dood vrouwtje Gewone pad gevonden. Dit duidt erop dat het dier in het slootje heeft

TABEL I. Waarnemingen van dode amfibieën, voorjaar 1996.
V: Vinpootsalamander, B: Bruine kikker, G: Gewone pad.

Locatie	Coördinaten	Datum	Vondst	Watertype
Putjesberg	206,4/396,7	10/03	3 ♀ V	vennetje
Meinweg	207,6/354,3	15/03	2 ♀, 1 ♂ B	poel
Meinweg	205,4/353,7	17/03	1 ♀ V	Rolvennen
Hamert	209,5/392,8	16/03	1 ♀ B	poel
Geysteren	200,3/395,4	17/03	1 ♂ B	slootje
Geysteren	200,3/395,4	21/03	1 ♀ G, 1 ♀ B	slootje

overwinterd. Normaal gesproken overwintert het grootste deel van een paddenpopulatie ver van het water op het land.

Naast de in tabel I opgesomde wateren heb ik ook nog een groot aantal andere poelen bezocht. Hierin bevonden zich geen dode amfibieën. Dit waren poelen of vennetjes die over het algemeen groter en dieper waren. Eind maart bleken zich in de wateren van tabel I ook nog veel levende amfibieën te bevinden. In het slootje te Geysteren bevonden zich verschillende Bruine kikkers en Gewone padden en de Rolvennen op de Meinweg zaten vol met Vinpootsalamanders. Logisch is dat vooral de amfibieënpopulaties die in kleine ondiepe poelen huizen een flinke klap hebben gekregen. Er is dit jaar al eerder melding gemaakt van dode amfibieën ten gevolge van de afgelopen winter. Hier werden alleen Bruine kikkers genoemd (ANONYMUS, 1996). SCHABETSBERGERS & GOLDSCHMID (1984) maken melding van dode Alpenwatersalamanders in kleine poelen. Tijdens de migratie van de salamanders naar de voortplantingswateren traden vaak plotseling vorstperiodes op. De salamanders vluchtten dan kleine poelen in die gedurende de vorstperiode

dichtvroren waardoor veel exemplaren dood gingen.

Van salamanders is bekend dat een klein deel van de populatie op het land overwintert en een groot deel in het water (VAN GELDER, 1973; GRIFFITHS, 1984). De dieren die op het land overwinteren zijn vaak juvenielen. Als reden hiervoor wordt meestal dispersie aangevoerd. Jonge salamanders planten zich de eerste jaren niet voort en trekken gedurende deze tijd het land op. Het is echter ook denkbaar dat overwinteren op het land een grotere overlevingskans tijdens koude periodes geeft. Op het land kunnen amfibieën veel makkelijker dieper wegkruipen dan in het water. Zuurstoftekort zal op het land niet snel optreden. GRIFFITHS (1984) geeft aan dat salamanders op het land tijdens koude periodes dieper in de bodem onder stenen wegkruipen om te lage temperaturen te omzeilen. Op basis van hun overwinteringsplek kan er dus flinke selectie in een amfibieënpopulatie plaats vinden. Dit zou mede verklaren waarom volwassen salamanders ook op het land overwinteren (VAN GELDER, 1973). Zij planten zich veelal in hetzelfde water voort en blijven er meestal dicht in de buurt. Vol-

FIGUUR 1.
Dood vrouwtje
Vinpootsalamander.

wassen salamanders op het land zullen beter lange vorstperiodes kunnen overleven dan dieren in het water en zijn dan verzekerd van voortplanting in het navolgende voorjaar. Amfibieën die overwinteren in kleine wateren zullen dus tijdens lange vortperiodes een grotere kans hebben om te sterven dan soortgenoten die op het land of in diepere en grotere wateren overwinteren. Het voordeel van overwinteren in het water is dat er eerder met de paring begonnen kan worden zodat de beste plekjes in een poel bezet kunnen worden en dat de kans op predatie tijdens migratie vermeden wordt.

LITERATUUR

- ANONYMUS, 1996. Gevolgen strenge winter. Meetnet Reptielen Nieuwsbrief, maart 1996, 6:2.
- GELDER, J.J. VAN, 1973. Ecological observations on amphibia in the Netherlands. II *Triturus helveticus* Razoumowski. Migration, hibernation and neoteny. Neth. J. Zool. 23(1): 86-108.
- GRIFFITHS, R.A., 1984. Seasonal behaviour and intrahabitat movements in an urban population of Smooth newts, *Triturus vulgaris*. J. Zool. 203: 241-251.
- SCHABETSBERGERS, R. & A. GOLDSCHMID, 1984. Age structure and survival rate in Alpine newts (*Triturus alpestris*) at high altitude. Alytes 12 (1): 41-47.

Martijn Dorenbosch

Geysterseweg 25, 5807 AT Oostrum

TERRESTRISCHE INSEKTEN IN HET ZUIDELIJK MAAS- DAL IN 1995

In dit jaaroverzicht wordt geen uitgebreid verslag gedaan van deze omvangrijke groep. Het overzicht van de dagvlinders, sprinkhanen, kevers en overige soorten van 1994 (KURSTJENS & SCHEPERS, 1995) voldoet nog prima. In 1995 zijn nauwelijks spectaculaire aanvullende waarnemingen gedaan. Hier wordt volstaan met enkele hoogtepunten. Van de zeldzame Oliekever (*Meloe proscarabaeus*) zijn twee nieuwe vindplaatsen bekend geworden namelijk Obbicht (1 vrouwtje op 5 april) en Koningsteen (5 ex. op 12 maart) op een zandig dijkje direct langs de Maas. Op laatstgenoemde plek zijn twee potentiële gastheren waargenomen, te weten de zandbijen *Andrena haemorrhoa* en *Andrena praecox* (pers. med. Theo Peeters). De larven van Oliekevers parasiteren op wilde bijen. Op twee andere lokaties is de soort, evenals in 1994, gezien: op Dilkensweerd (1 vrouwtje op 7 en 11 april) en op Isabellegreend (maximaal 25 ex. tussen 19 maart en 21 april). Alle lokaties zijn tijdens het extreme hoogwater van eind januari geïnundeerd. Het talrijke

voorkomen vlak na deze overstromingen doet vermoeden dat de eieren van deze keversoort met vers afgezet sediment zijn meegedragen of dat de poppen in hoge mate waterresistent zijn.

Tijdens de hete zomer van 1995 zijn nog twee leuke sprinkhaan-waarnemingen verricht. Op een grindstrandje in het natuurgebied Koningsteen langs de plas van Kessenich is op 10 augustus 's avonds een zingende Huis-krekkel (*Acheta domestica*) gehoord. Interessant was de observatie van een luid snerpende Greppelsprinkhaan (*Metrioptera roeselii*) in een ruigte op Isabellegreend op 6 augustus. Deze waarneming valt vrij ver buiten het normale verspreidingsgebied van deze sabelsprinkhaan in Limburg. Vergelijk de melding van een los individu op Hochter Bampd in 1994.

LITERATUUR

- KURSTJENS, G. & F. SCHEPERS, 1995. Ontwikkeling van flora en fauna in het zuidelijk Maasdal. Jaaroverzicht 1994. Natuurhistorisch Maandblad 84 (6/7): 135-166.

Gijs Kurstjens

KRAANVOGELS MET KLEURRINGEN

Tussen half augustus en half september 1996 worden op een verzamelaarsplaats voor Kraanvogels in Noordwest-Rusland tijdens een Nederlands-Russische expeditie Kraanvogels voorzien van kleurringen, naast een aluminium ring. De te gebruiken kleur is groenwit zonder inscriptie.

Het wordt bijzonder op prijs gesteld wanneer waarnemingen van gekleurde Kraanvogels worden doorgegeven aan onderstaand adres. Elke inzender ontvangt bericht met nadere gegevens.

Henk Wessels, Bredevoortsestraatweg 115,
7121 BG Aalten, tel. 0543-474437,
fax 0543-471266, E-mail: biogrut@tref.nl

GENOOTSCHAP EN VLINDERSTICHTING BEREI- DEN VLINDERATLAS VOOR

Het Natuurhistorisch Genootschap en de Vlinderstichting zijn samen begonnen aan de voorbereiding van een Atlas van de Limburgse dagvlinders. De komende drie jaar gaan beide organisaties gegevens over dagvlinders in Limburg verzamelen. Iedereen kan daarbij

helpen. De gegevens worden in 1999 gebundeld in een atlas. Doel van het project is met de verzamelde kennis concrete maatregelen te nemen voor de verbetering van de vlin-derstand in Limburg.

OOK IN LIMBURG VEEL SOORTEN BEDREIGD

In mei 1995 heeft de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de Rode Lijst Dagvlinders vastgesteld. De Vlinderstichting heeft hiervoor het onderzoek uitgevoerd. Veel van de bedreigde Rode Lijstsoorten komen op dit moment alleen nog in Limburg voor. Daarom is het belangrijk om gegevens te verzamelen over deze soorten in Limburg. Hoe meer er over de verspreiding van deze vlinders bekend is, hoe beter concrete maatregelen voor behoud en herstel mogelijk zijn.

VERZAMELEN VAN INFORMATIE

Er is nog veel onbekend over de verspreiding van de bedreigde dagvlinders in Limburg. Ook van de meer algemene soorten zijn extra gegevens welkom. Het Natuurhistorisch Genootschap en de Vlinderstichting roepen daarom iedereen op informatie te verzamelen en door te geven.

Dit kan op verschillende manieren. Een van deze manieren is het adopteren van een kilometerhok. Daarnaast worden alle (oude én nieuwe) losse waarnemingen gebundeld die in de loop van de onderzoeksperiode binnenkomen. Tenslotte worden gegevens uit eigen onderzoek gebruikt voor de atlas.

ADOPTIE VAN EEN KILOMETER- HOK

Heel Nederland is op de topografische kaart verdeeld in hokken van 1 x 1 km. U kunt één of meer kilometerhokken adopteren. Hiervoor kunt u zich aanmelden bij de Vlinderstichting in Wageningen. In overleg met u en de verschillende regiocoördinatoren vindt dan toewijzing van een kilometerhok plaats. U krijgt per post een kaart van dit gebied toegezonden. U bezoekt uw kilometerhok dan drie maal per jaar: in mei, juli en augustus. Uiteraard moet het wel goed weer zijn: zonnig en meer dan 20°C. Na ieder bezoek geeft u aan uw coördinator door welke vlinders u heeft gezien in 'uw' hok. Dat is alles. Heel makkelijk, maar heel belangrijk.

VERWERKEN VAN DE INFORMATIE IN EEN ATLAS

In 1999 gaan het Natuurhistorisch Genootschap en de Vlinderstichting alle informatie

bundelen in een atlas. De atlas zal een goed beeld geven van de verspreiding van de soorten over Limburg. Met deze informatie kunnen concrete maatregelen voor verbetering worden uitgevoerd. Ook kan het beheer met behulp van deze gegevens worden geëvalueerd en waar nodig worden bijgesteld.

PROJECT VAN GENOOTSCHAP EN VLINDERSTICHTING

De Dagvlinderatlas van Limburg is een gezamenlijk project van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Vlinderstichting. Beide organisaties willen zich samen inzetten voor behoud en herstel van de vlinderstand in Limburg. Vlinders zijn namelijk uitstekende graadmeters voor de kwaliteit van natuur en

landschap. Maatregelen voor vlinders zijn ook gunstig voor andere dieren en planten. De hele natuur profiteert dus van dit project!

Kars Veling, projectleider, 0317-467340

NATUURBELEVING EN NATUURBESCHERMING IN VOORMALIG NEDERLANDS-INDIË

In voormalig Nederlands-Indië moet het natuurreef van Heimans en Thijssse ook hebben doorgeklonken. De oprichting van de Nederlandsch-Indische Natuurhistorische Vereniging (in 1912) en van de Nederlandsch-Indi-

sche Vereniging tot Natuurbescherming (in 1913) waren hiervan een direct gevolg. Ook zijn er diverse populair geschreven werken verschenen op het gebied van flora en fauna. Voor zover bekend, is er nimmer een overzicht samengesteld van al deze activiteiten en publicaties in voormalig Nederlands-Indië. De Heimans en Thijssse Stichting overweegt de mogelijkheden om hiernaar een onderzoek te laten verrichten. Een ieder, die gegevens heeft over genoemde activiteiten of titels kent van populaire publicaties over flora en fauna van Nederlands-Indië, wordt verzocht deze door te geven aan Lydia Haafkens, Van Mourik Broekmanstraat 21-3, 1065 ER Amsterdam.

Jaap Mennema

BOEKBESPREKINGEN

VLEERMUIZEN IN HET LANDSCHAP

KAPTEYN, K., 1995. SCHUYT & CO. 224 pp. In de boekhandel (ISBN 90 6097 392 5) of f59,50 overmaken op giro 299215 van het Noordhollands Landschap te Castricum, o.v.v. artikel 5281.

In Noord-Holland maken vleermuizen sinds 1991 deel uit van het provinciale natuuronderzoek. Het onderzoek dat aan de vleermuisatlas van Noord-Holland ten grondslag heeft gelegen is voortgekomen uit het landelijke Vleermuis Atlas Project. In Noord-Holland heeft het atlasproject door ondersteuning vanuit de Provincie een krachtige impuls gekregen. In Noord-Holland zijn in de periode 1986-1993 ruim 10.000 vleermuiswaarnemingen verricht. Zij vormen de basis voor deze verspreidingsatlas, een luxe uitgave die tot stand kwam in samenwerking met de Provincie Noord-Holland, de Noordhollandse Zoogdierstudiegroep en het Noordhollands Landschap. Het is de vierde uitgave in de reeks ecologische atlanten van Schuyt & Co. Dat een provinciale atlas in deze reeks het licht mag zien is op zich al het vermelden waard; qua vormgeving kan deze atlas zich meten met zijn voorgangers. Het boek valt op door een helder en bondig taalgebruik; je leest het moeiteloos door. De tekeningen zijn van hoge kwaliteit en de vele sublieme kleurenfoto's van landschappen en vleermuizen hebben tal van zeldzame elementen vastgelegd. In de soortteksten zijn bovendien aquarellen opgenomen van Ruud van Beusekom.

'Vleermuizen in het landschap' is meer dan een verspreidingsatlas van vleermuizen in Noord-Holland, zo blijkt ook al uit de ondertitel ('over hun ecologie, gedrag en verspreiding'). Achtereenvolgens worden de volgende thema's behandeld: ecologie en gedrag, soortbesprekingen, vleermuizen in het Noordhollandse landschap, aantalsontwikkelingen, bescherming en behoud en vleermuisonderzoek.

Het eerste gedeelte van de atlas gaat uitgebreid in

op onderwerpen als systematiek, echolocatie, foerageerstrategieën, winterslaap, geboorte van de jongen, zomerverblijfplaatsen, predatie, paargedrag, seizoenstrek en rabiës. Dit hoofdstuk is wellicht de meest complete inleiding op een verspreidingsatlas die ooit van deze diergroep in Europa verschenen is. De meest recente kennis over de ecologie en het gedrag van vleermuizen staat erin beschreven.

Het tweede hoofdstuk beslaat bijna de helft van het boek en gaat in op de in Noord-Holland waargenomen soorten. De soortteksten zijn opgebouwd uit de volgende hoofdonderdelen: leefgewoonten, jachtgedrag, voorkomen en aantallen en landschapsgebruik. Terugkerende kaders hebben betrekking op voorbeelden van hoe soorten gebruik maken van het landschap op een groter schaalniveau: illustratie voor het netwerk van verblijf-, foerageerplaatsen en vliegroutes in het landschap dat voor vleermuizen zo typerend is. Van elke soort wordt aangegeven in welke habitats zij jaagt en van welke typen verblijfplaats zij afhankelijk is. Het habitatgebruik is in een grafiek weergegeven.

De beschrijving van het landschaps- en habitatgebruik van de verschillende soorten in deze atlas is een novum voor Europa. Het batdetectoronderzoek heeft aan de veelal gebrekkige kennis uit het verleden veel nieuwe inzichten over verspreiding en ecologie toegevoegd. De provinciale atlas vat de nieuw verworven inzichten samen voor de provincie Noord-Holland en loopt daarmee vooruit op de landelijke 'atlas van de verspreiding en ecologie van de Nederlandse vleermuizen in de zomerperiode'. Van elke soort (m.u.v. de zeer zeldzame) zijn verspreidingskaarten van de zomer en winter opgenomen. Vreemd genoeg ontbreekt echter de kaart met de winterverspreiding van de Meervleermuis. Het relatieve voorkomen van een soort wordt voor elke regio uitgedrukt in het percentage kilometerhokken met waarnemingen.

In Noord-Holland zijn tot en met 1993 15 soorten waargenomen. De meest kenmerkende soorten

zijn Meervleermuis, Laatvlieger, Rosse vleermuis en Ruige dwergvleermuis. Dit blijkt uit het substantiële aandeel van de Nederlandse populatie dat in Noord-Holland verblijft. Ook in internationaal opzicht is de provincie voor deze vier soorten van betekenis.

In Noord-Holland wordt terecht erg voorzichtig met batdetectorwaarnemingen van *Myotis*-soorten en grootvleermuizen omgesprongen. Onzekere determinaties zijn niet opgenomen.

In het hoofdstuk dat volgt op de soortteksten wordt nader ingegaan op de vleermuisfauna's in de verschillende regio's. Zeer verhelderend hierbij zijn diagrammen voor elke regio waarin het relatieve voorkomen per soort is weergegeven. In de regiobesprekingen wordt ingegaan op soortenrijkdom, -diversiteit en belangrijke vleermuishabitats. Verder wordt uitvoerig ingegaan op de betekenis van landgoederen, opgaande begroeiing in het agrarisch gebied en wateren.

Een doortimmerde analyse van aantalsontwikkelingen in kerken en winterverblijfplaatsen gaat vooraf aan een uitgebreide bespreking van beschermingsmaatregelen. Hierbij wordt nadrukkelijk ingegaan op de indicatieve waarde van vleermuizen voor de kwaliteit van het landschap en de rol die vleermuizen kunnen spelen in het beleid.

In het laatste hoofdstuk wordt het vleermuisonderzoek in Noord-Holland behandeld. Dit hele hoofdstuk komt m.i. beter tot zijn recht op een andere plaats in het boek, namelijk voorafgaand aan de soortbesprekingen.

Deze atlas vormt een absolute bekroning op het werk van de tientallen vrijwilligers die bij nacht en ontij erop uit zijn getrokken om de verspreiding van vleermuizen in Noord-Holland in kaart te brengen. Alle lof en hulde aan Kees Kapteyn, de auteur, die een dijk van een boek heeft neergezet. 'Vleermuizen in het landschap' is zonder overdrijving een mijlpaal in de kennis van vleermuizen. De grote waarde schuilt bovendien in de analyse over het voorkomen

van vleermuizen in relatie tot het landschap en de rol die vleermuizen (kunnen) spelen in het natuurbeleid. Bij dit boek past kortom maar één advies: kopen.

Nu is het dan de beurt voor de landelijke vleermuisatlas, en hopelijk komt ook nog eens in de andere provincies een gedegen provinciaal atlasproject van de grond, dat zich met het Noordhollandse project kan meten.

Ludy Verheggen

DE AARDSTERREN VAN NEDERLAND EN BELGIË

LEO M. JALINK, *De aardsterren van Nederland en België*. Coulia 38, Supplement-1995, 65 pp., 19 kleurenfoto's, talrijke verklarende zwart-wit fig. in de tekst. Uitgave: Nederlandse Mycologische Vereniging, ISSN 0929.7839. Prijs f 15,-.

De publikatie kan besteld worden bij: Henk Lammers, Hoofdstraat 92, 5706 AM Helmond (Mierlo-Hout), Leo Jalink, p/a Rijksherbarium, Einsteinweg 2, 2333 CC Leiden (tel. 071-5273500 of 071-5274710).

De mycologen in Nederland en België wisten dat L. Jalink met deze studie bezig was. Deze studie was zeker nodig daar de nu tot onze ter beschikking staande, Nederlandstalige literatuur niet meer bij de tijd was. Erg verrast zijn met het resultaat!

In de inleiding wordt kort ingegaan op de historie, systematiek, oecologie en verspreiding van de aardsterren. Er wordt veel aandacht besteed aan de bouw van de aardsterren maar vooral ook aan de macroscopische kenmerken wat het gebruik van een microscoop, uitzonderingen daargelaten, vrijwel uitsluit. De terminologie is voornamelijk in het Nederlands wat de leesbaarheid opmerkelijk gemakkelijk maakt.

Via een tabellarisch overzicht, diverse determinatie- en hulpsleutels is het mogelijk (zelfs voor een leek) al de in de lage landen voorkomende aardstersoorten op naam te brengen.

In het taxonomisch gedeelte worden op duidelijke wijze een 20-tal soorten uitvoerig beschreven waarbij veel aandacht is besteed aan oecologie, voorkomen in Nederland en België en Europa. Verspreidingskaartjes geven een overzicht van voorkomen in Nederland. Een kleine kanttekening hier: alle in

Limburg gevonden soorten zijn jammer genoeg niet vermeld. Dit is geen nalatigheid van Jalink maar berust eerder op het feit dat niet alle soorten aan het paddestoel karteringsbureau zijn doorgegeven. Een 19-tal mooie kleurenfoto's verlichten het geheel. Zelfs van soorten die pas recentelijk uit Nederland bekend zijn. L. Jalink besluit met een uitgebreide literatuurlijst, registers van de Nederlandse en wetenschappelijke namen, synoniemen en index van vaktermen. Minpunten heb ik niet kunnen ontdekken. De ruim 4 jaren van studie die aan dit boekje ten grondslag liggen heeft L. Jalink niets aan het toeval overlaten! De kans dat een vondst nog als "indeterminabel" terzijde moet worden geschreven behoort mijn inziens tot het verleden.

Dit uitstekende en meest volledige boekje is niet alleen voor de beroeps- of amateurmycoloog maar ook voor eenieder met een warme interesse voor paddestoelen in het algemeen een must!

Aan de prijs hoeft het niet te liggen, deze is bijzonder laag, dit zeker dankzij een subsidie van de Nederlandse Mycologische Vereniging.

Piet Kelderman

RECENT VERSCHENEN

VRIENDEN DER NATUUR jrg. 14 no. 2, 1996.

Adres: L. van Beierenstr. 1, 5913 VM Venlo, 077-3513772.

In het aprilnummer van het blaadje van Kring Venlo is een uitgebreid verhaal opgenomen over de plantengroei op de Grootte Heide bij Venlo (auteurs: H. van Dijk, P. Eenshuistra). Achtereenvolgens komen de heide, pioniervegetaties, graslandvegetaties en bossen en struwelen aan bod. Het onderzochte gebied (300 ha) is uitzonderlijk rijk, er werden 360 soorten hogere planten aangetroffen. Deze rijkdom is vooral te danken aan de heide- en droge graslandflora. Aangetroffen soorten zijn o.a. Welriekende agrimonie, Moeslook, Wolfskers, Herfststijloos, Rode dophei, Glad pazelzaad, Melige toorts en Bredereprijs.

In hetzelfde nummer staat een artikel over de bladen levermossen van de Grootte Heide. Bij een inventarisatie in 1991 zijn 73 soorten gevonden. Mét het oorlogstuig en de betonnen startbanen is een aantal zeldzame mossorten verdwenen.

KLEUKERS, R., K. DECLEER, E. HAES, P. KOLSHORN & B. THOMAS, 1996. The recent expansion of *Conocephalus discolor* in western Europe. *Entomologist's Gazette* 47: 37-49. Tevens EIS-mededeling 73 (postbus 9517, 2300 RA Leiden). Dit artikel beschrijft de areaaluitbreiding van het Zuidelijk spitskopje, een sabelsprinkhaan. Door de opgenomen determinatiesleutel worden de verschillen tussen deze soort en de Rietsprinkhaan verduidelijkt. Daarna worden recente vondsten in Duitsland, België, Groot-Brittannië en Nederland besproken. De eerste melding in ons land stamt van 1990. Van de 9 vindplaatsen liggen er liefst 6 in Limburg (Swalmen, Ospel, Meinweg, Kesseleik, Tegelen, Isabellagrend). De oorzaak voor deze

expansie in noordelijke richting wordt gezocht in gunstige weersomstandigheden.

KERKHOF, M.J.J. & K.H. PRINS, 1995. Biologische monitoring zoete rijkswateren: watersysteemrapportage Maas 1992. 86 pp. RIZA, tel. 03200-70411.

Dit rapport geeft een overzicht van de ecologische toestand van de Maas van Eijsden tot de Biesbosch in 1992. Aan de hand van verzamelde informatie over vogels, vissen, water- en oeverplanten, ongewervelden, fyto- en zoöplankton en ecotoxicologie worden verbanden gelegd tussen de beschikbare gegevens. Tevens komen aanbevelingen voor beleid en beheer aan de orde. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de deelsystemen Grensmaas, Gestuwde Maas, Maasplassen en Getijde Maas. Uit de gegevens blijkt dat ondieptes en aangetakte zijwateren op dit moment ondervetegenwoordigd zijn. Daarnaast zijn er onvoldoende natuurlijke overgangen van water naar land. De grootste belemmering voor ecologisch herstel is de afwezigheid van karakteristieke riviercotopen zoals nevengeulen, oobos en stroomdalgrasland en de slechte zuurstofhuishouding.

PROJECTBUREAU GRENSMAAS, 1996. Ecologische beheervisie Grensmaas. 61 pp. Postbus 5700, 6202 MA Maastricht.

In dit door B. Peters samengestelde rapport wordt een visie gegeven op het toekomstige natuurbeheer van het natuurontwikkelingsgebied Grensmaas. De volgende basisprincipes worden geformuleerd: spontane ontwikkeling van een vrije grindrivier; beheer van een aaneengesloten gebied; natuurlijke begrazing; openstelling, voorlichting en communicatie. De mogelijkheden en beperkingen

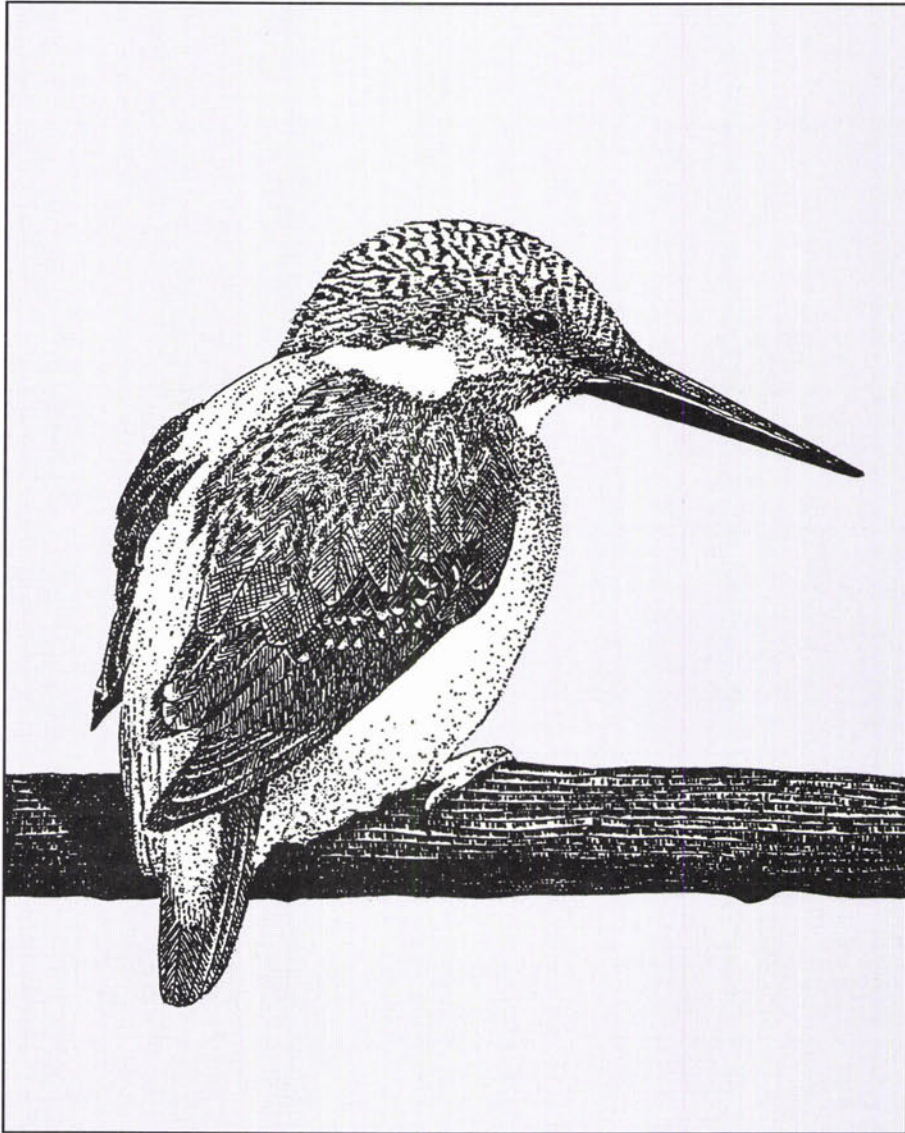
voor het voorgestelde beheer komen uitgebreid aan bod. Het rapport gaat tevens in op de kansen voor natuurbeheer aan de Vlaamse kant. Er wordt voor gepleit om onderzoek en monitoring tot integraal onderdeel van het beheer te maken. Het Natuurhistorisch Genootschap prijkt op de lijst van geraadpleegde organisaties.

DIJK, A.J. VAN, F. HUSTINGS, H. SIERDSEMA & T. VERSTRAEL, 1996. SOVON Broedvogelverslag 1993. 74 pp. Te bestellen door f 25 over te maken op giro 2905988 t.n.v. SOVON, Beek-Ubbergen o.v.v. Monitoringrapport 1996/02.

In dit verslag worden broedvogelgegevens van 1993 uit de SOVON-projecten gepresenteerd. Helaas blijken enkele voor Zuid-Limburg typische soorten in deze regio onvolledig onderzocht te zijn (Grote gele kwikstaart, Kramsvogel, Europese kanarie, Grauwe gors). Dit landelijke rapport bevat ook veel interessante informatie over onze provincie. Een kleine greep: in de Grootte Peel broedden ongekend veel Geoorde futen (21 paar, waarvan 12 succesvol met 19 jongen) en werd een territorium van de Kwak vastgesteld. In het Meggelveld te Wessem zijn 260 nesten van de Blauwe reiger geteld. Het was een goed jaar voor de Kerkuil, met 32 broedsels (21 in 1992). Er werden minimaal 63 Nachtzwaluwen geregistreerd. De Draaihals bleef steken op één territorium. Bij Epen wist een paartje Waterspreeuwen 4 jongen groot te brengen. Door de ontdekking van een populatie Taigaboomkruipers in het Vijlenerbos werd Nederland een broedvogelsoort rijker. De Grauwe klauwier is alleen van de Hamert gemeld. Voor de Grootte Peel wordt een territorium van de Klapekster opgegeven. Valkenburg was goed voor 32 Europese kanaries.

Jo van der Coelen

BROEDVOGELS IN HET MAASDAL TUSSEN DE SINT-PIETERSBERG TE LANAYE EN DE MONDING VAN DE SWALM TE RIJKEL IN 1995

Onlangs verscheen het rapport 'Broedvogels in het Maasdal tussen de Sint-Pietersberg te Lanaye en de monding van de Swalm te Rijkel in 1995'. Het is een gezamenlijke uitgave van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Limburgse Koepel voor Natuurstudie. Het resultaat van deze grensoverschrijdende samenwerking vormt daarmee een tastbaar bewijs van de toegenomen ornithologische kennis van dit bijzondere gebied.

Het verslag, onder eindredactie van Gijs Kurstjens en Jan Gabriëls, telt 38 pagina's aangevuld met 53 verspreidingskaarten op A-4 formaat. Het wordt verluchtigd door tekeningen van Jef Reneerkens. Meer dan 40 waarnemers verzamelden in 1995 de broedvogelgegevens voor dit rapport.

Na de inleiding worden het gebied en de toegepaste methode beschreven. De totale geïnventariseerde oppervlakte bedraagt circa 5000 hectare, langs 85 kilometer van de Maas. Vervolgens wordt ingegaan op de resultaten door middel van soortteksten en overzichtstabellen van de aantallen territoria. Hierbij komen 80 bijzondere broedvogels aan de orde. Het rapport wordt afgesloten met de verspreidingskaarten van 74 soorten.

Dit bijzondere verslag kan worden besteld door f 15,- over te maken op postgiro 429851 ten name van Publikatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick, onder vermelding van "Broedvogelrapport Maasdal".

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

AGENDA VAN ACTIVITEITEN

DONDERDAG 5 SEPTEMBER verzorgt **Kring Maastricht** haar eerste bijeenkomst na de zomervakantie. Traditiegetrouw is dit een varia-avond waarop vakantiefondsten (naturalia) getoond kunnen worden en er volop gelegenheid is voor het doen van mededelingen (o.a. omtrent bijzondere waarnemingen) en het tonen van dia's. De avond wordt zoals gebruikelijk gehouden in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang 20.00 uur.

DONDERDAG 5 SEPTEMBER houdt de **Paddestoelenstudiegroep** een practicumavond in het zaaltje onder de bibliotheek, Ransdalerstraat 64, Klimmen-Ransdaal. Aanvang 19.30 uur.

ZATERDAG 7 SEPTEMBER volgt er een Maasdalexcursie van de **Plantenstudiegroep** geleid door Torben Mulder. Zoals de kenners weten staan de Maasoevers vol met verrassende soorten. Vertrek om 10.00 uur NS-station Maastricht, oostelijke ingang Meerssenerweg.

MAANDAG 9 SEPTEMBER volgt de jaarlijkse varia-avond van **Kring Heerlen**. Naast meegebrachte naturalia en dia's van de leden, wordt er na de pauze door de heer Fred Thomas twee door hem gemaakte natuurfilms vertoond. De eerste film "In bos en beemd" belicht de dierenwereld aan de bosrand en weide, terwijl de tweede film ingaat op watervogels van de Hollandse en Zeeuwse kust en de vogels van water en slik uit de Oostvaardersplassen. Deze film heet dan ook toepasselijk "Vogels van het water". Degenen die belangstelling hebben gekregen, komen naar de zaal van de Stichting Botanische Tuin, St. Hubertuslaan 73 te Terwilselen. Aanvang om 20.00 uur.

WOENSDAG 11 SEPTEMBER vindt er een bijeenkomst plaats van de **Vlinderstudiegroep**. Begin om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

DONDERDAG 12 SEPTEMBER start **Kring Roermond** dit seizoen met een avondwandeling in het Nationaal Park De Meinweg. De nadruk zal liggen op het kleinschalig beheer, uitgevoerd door vrijwilligers. Samenkomst parkeerplaats voor de spoorlijn aan de verharde Meinweg. Aanvang 19.00 uur.

VRIJDAG 13 SEPTEMBER is er een bijeenkomst van de **Herpetologische Studiegroep**. De heer Jan van Gelder houdt een lezing over de energiehuishouding van amfibieën. Aanvang om 20.00 uur. Locatie: vergaderruimte in NS-station Swalmen.

ZATERDAG 14 SEPTEMBER organiseert de **Herpetologische Studiegroep** een addereexcursie op de Meinweg. Ton Lenders, behept met jarenlange ervaring en inzicht, leidt belangstellenden bij weer-of-geen weer rond. Vertrek om 10.00 uur bij de parkeerplaats De Kievit. (nabij de Duitse grens bij Vlodrop)

ZATERDAG 14 SEPTEMBER inventariseert de **Paddestoelenstudiegroep** ten behoeve van het IVN het Danikerbosch. Dit terrein maakt deel uit van de Danikerberg nabij Geleen. Belangstellenden dienen de avond van te voren contact op te nemen met P. Kelderman. (tel: 043-6016055) Samenkomst station Geleen Oost om 10.30 uur. Leiding: Henk Henczyk.

ZONDAG 15 SEPTEMBER is er een excursie van **Kring Venlo** over de Groote Heide bij Venlo. Centraal hierbij staat de historie van dit gevarieerde gebied. De leiding berust bij mensen van het informatiecentrum. Vertrek om 14.00 uur vanaf het informatiecentrum.

DONDERDAG 19 SEPTEMBER houdt de **Paddestoelenstudiegroep** een bijeenkomst in het zaaltje onder de bibliotheek, Ransdalerstraat 64, Ransdaal. Deze practicumavond, die iedereen kan bij wonen, begint om 19.30 uur.

ZONDAG 22 SEPTEMBER organiseert **Kring Venlo** een landschapswandeling naar Vreewater en Ravenvennen. Vertrek om 8.30 uur vanaf Jagersrust. De leiding is in handen van Dhr. Ex.

VRIJDAG 27 SEPTEMBER is er een **SOK-ledenavond** in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Centraal staat de nieuwe opzet van de SOK. Verder staat deze avond open voor eenieder die dia's, foto's, verhalen etc. heeft van ondergrondse tochten in Binnen- en buitenland. Aanvang 19.30 uur.

ZATERDAG 28 SEPTEMBER bezoekt de **Plantenstudiegroep** het natuurontwikkelingsgebied Dilkenswaard. Gijs Kurstjens (Stichting Ark) & Torben Mulder leiden u graag rond. Vertrek om 10.00 uur vanaf NS-station Echt.

ZATERDAG 28 SEPTEMBER wordt De Rolle, een gebied met kleiputten bezocht door de **Paddestoelenstudiegroep**. P. Jennen verwacht geïnteresseerden op het station van Sittard om 10.30 uur. Eenieder die mee wil, dient de avond van te voren contact op te nemen met P. Kelderman. (tel: 043-6016055)

ZONDAG 29 SEPTEMBER staat er een paddestoelenexcursie op het programma van **Kring Heerlen**. Onder leiding van Leo Spoormakers wordt een nog nader te bepalen natuurgebied bezocht. Samenkomst om 13.45 uur op de parkeerplaats achter het NS-station aan de Spoorweg te Heerlen.

DONDERDAG 3 OKTOBER houdt **Kring Maastricht** een bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang 20.00 uur. Bij het ter perse gaan van dit nummer was het programma van deze avond nog niet bekend

DONDERDAG 3 OKTOBER treffen de leden van de **Paddestoelenstudiegroep** elkaar in het zaaltje onder de bibliotheek, Ransdalerstraat 64 te Ransdaal. Iedereen is welkom op deze practicum avond. Aanvang 19.30 uur.

WOENSDAG 9 OKTOBER organiseert de **Vlinderstudiegroep** een bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Begin om 20.00 uur.

DONDERDAG 10 OKTOBER komen de leden van **Kring Roermond** bij elkaar voor een avondvullende bijeenkomst. Jan Hermans zal de resultaten van de inventarisatie van de Beegderheide bespreken. Aanvang om 20.00 uur in het Roerstrekmuseum, Kerkplein 10, St. Odiliënberg.

ZATERDAG 12 OKTOBER leidt de heer Piet Kelderman belangstellenden rond in de Hochter Bampd. (een (Grensmaas)natuurontwikkelingsgebied achter Smeermaas) Deze excursie van de **Paddestoelenstudiegroep** vertrekt om 10.30 uur vanaf NS-station Maastricht. Men dient de avond van te voren even contact op te nemen met P. Kelderman (tel: 043-6016055)

ZONDAG 13 OKTOBER houdt **Kring Venlo** een vogelexcursie op en rond de Groote Heide van Venlo. Vertrek vanaf het informatiecentrum om 8.00 uur. Leden van de faunagroep van Kring Venlo zullen u gaarne door dit vogelrijke gebied rondleiden.

Aankondigingen voor deze rubriek dienen uiterlijk de 15e van de maand voorafgaande aan die waarin de activiteiten plaatsvinden schriftelijk bij de redactie bekend te zijn.

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Secretaris: G. Janssen
Gildestraat 13, 5824 AA Holthees
Telefoon 0478-636949

PLANTENSTUDIEGROEP

Secretaris: E.N. Blink
Pius XII straat 20, 6247 AW Gronsveld

SPINNENWERKGROEP LIMBURG

Inlichtingen: J.H.G. Peeters
Telefoon overdag: 043-3293064

STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

Secretaris (a.i.): Joep Orbons
Holdaal 6, 6228 GH Maastricht

VLINDERSTUDIEGROEP

Secretaris: J. Queis
Spaanse singel 2, 6191 GK Beek

ZOOGDIERENWERKGROEP

Secretaris: L. Backbier
Van Galenstraat 64, 6163 XW Geleen

KEVERSTUDIEGROEP

Secretaris: G.J.M. van Buren
Handvorm 9, 6372 DK Schaesberg

PADDESTOLENSTUDIEGROEP

Inlichtingen: P.H. Kelderman
Herkenbroekerweg 23, 6301 EG Valkenburg

VISSENWERKGROEP

Inlichtingen: R. Akkermans
Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Contactpersoon: W. Jansen
Korhoenstraat 12, 6075 BN Herkenbosch

VOGELSTUDIEGROEP

Contactpersoon: Rob van der Laak
Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen

WERKGROEP BEHOUD SCHINVELDSE BOSSEN EN BRUNSSUMMERHEIDE

Secretaris: P. Thomas
LTM-weg 26, 6412 BP Heerlen

MOSENSTUDIEGROEP

Inlichtingen: J. Hermans
Hertestraat 21, 6067 ER Linne

WERKGROEP MEINWEG

Inlichtingen: W. Jansen
Korhoenstraat 12, 6075 BN Herkenbosch

STUDIEGROEP BLOEMEN EN BIJEN

Contactpersoon: L. Hensels
Tramstraat 9, 6088 EA Roggel

KRING MAASTRICHT

Voorzitter (a.i.): D.Th. de Graaf
Klokbekerstraat 20, 6216 TR Maastricht

KRING HEERLEN

Secretaris: P. Spreuwerberg
Aan de Slagboom 2, 6372 KW Schaesberg

KRING VENLO

Voorzitter: J. Eenshuistra
L. van Beierenstraat 1, 5913 VM Venlo

KRING ROERMOND

Voorzitter: M. de Ponti
Parklaan 10, 6045 BT Roermond

KRING VENRAY

Secretaris: H. Heijligers
Vermeerstraat 16, 5961 AV Horst